

Johanna Eloranta

SOSIAALITYÖNTEKIJÄN ASiantuntijuus IKÄÄNTYNEIDEN PALVELUISSA

Kirjallisuuskatsaus gerontologisen
sosiaalityön erityispiirteistä

Yhteiskuntatieteiden tiedekunta
Kandidaatin tutkielma
Maaliskuu 2021

TIIVISTELMÄ

Johanna Eloranta: Sosiaalityöntekijän asiantuntijuus ikääntyneiden palveluissa
Kandidaatin tutkielma
Tampereen yliopisto
Sosiaalityön tutkinto-ohjelma
Maaliskuu 2021

Kandidaatintutkielmani aiheena on sosiaalityöntekijän asiantuntijuus ikääntyneiden palveluissa. Tutkielmassa tarkastellaan sosiaalityön roolia ja erityisosaamista osana vanhustyön toimijoiden kokonaisuutta. Tutkimuskysymys ”Millaista on sosiaalityön asiantuntijuus ikääntyneiden palveluissa?” ohjaa aineiston työstämistä. Kyseessä on aineistolähtöinen kirjallisuuskatsaus.

Tutkielman teoriatausta rakentuu ikääntyneiden palvelujen ja gerontologisen sosiaalityön pohjalta. Tarkastelen myös sosiaali- ja terveydenhuollon moniammatillista yhteistyötä sekä asiantuntijuutta käsitteenä. Tutkielman aineisto koostuu yhteensä kymmenestä tutkimuksesta tai vertaisarvioidusta tieteellisestä artikkelista. Aineisto sisältää kaksi väitöskirjaa, kaksi lisensiaatin tutkielmaa ja kuusi tieteellistä artikkelia.

Aineisto on analysoitu sisällönanalyysillä ja jaettu teemoittelemalla kolmeen erilaiseen teemaan. Asiantuntijuuden ulottuvuuksiksi muodostui sosiaalityöntekijän tietoihin ja taitoihin liittyvä asiantuntijuus, vuorovaikutukseen ja kokonaisuuksien koordinointiin liittyvä asiantuntijuus sekä eettiseen osaamiseen ja asiakkaan edun ajamiseen liittyvä asiantuntijuus. Tutkimustulokset osoittavat, että gerontologinen sosiaalityö sisältää runsaasti erilaisia osaamisalueita. Palvelujärjestelmiin liittyvä osaaminen, kuten myös etuuksiin, iäkkäiden sairauksiin ja terveydenhuoltoon liittyvä asiantuntijuus näyttäytyä tärkeässä roolissa. Sosiaalityöntekijältä odotetaan kulttuurista osaamista, joka korostuu monikulttuurisuuden ja sukupuolisten vähemmistöjen kohdalla. Tuloksissa havaitaan, että vuorovaikutusosaaminen on keskeistä sosiaalityön asiantuntijuudessa. Sanallinen viestintä on asiakastyön perusta. Asiakaslähtöinen työskentely on sosiaalityön lähtökohta, mutta huomioon on otettava myös ikääntyneen läheiset ja muu tukiverkko. Sosiaalityön asiantuntijuus näkyy sosiaali- ja terveydenhuollon moniammatillisessa verkostotyöskentelyssä, jossa sosiaalityöntekijälle muodostuu kokonaisuuden hallintaan ja koordinointiin liittyvä rooli niin julkisen, yksityisen kuin kolmannenkin sektorin palveluiden verkostossa. Eettisiin ristiriitoihin liittyvä asiantuntijuus mielletään sosiaalityön yhdeksi tärkeimmistä rooleista. Eettiset periaatteet, kuten itsemääräämisoikeus ja osallisuus ohjaavat työskentelyä. Toisinaan sosiaalityöntekijän asiantuntijuus liittyy asiakkaan puolesta toimimiseen ja eräänlaisena ”vapaustaistelijana” toimimiseen, joka korostuu tilanteissa, joissa ikääntyneellä itsellään ei ole taitoja tai voimia ajaa omia asioitaan.

Tulosten perusteella sosiaalityön asiantuntijuus ja yliopistollisen koulutuksen käyneiden sosiaalityön osaajien tarve on suuri vanhustyössä. Erityistilanteet kuten monimutkaisten ongelmien selvittely, vanhusten kaltoinkohtelu tai taloudellinen hyväksikäyttö vaativat ammatillista asiantuntijuutta.

Gerontologisen sosiaalityön tutkimusta on tehty vielä melko vähän Suomessa. Väestön ikääntyessä gerontologisen sosiaalityön rooli tulee yhä tärkeämmäksi ja vaatii tutkimusta osakseen. Gerontologisen sosiaalityön tutkimus suomalaisessa vanhustyössä on tärkeää. Olisi mielenkiintoista tutkia, miten eri paikkakunnilla sosiaalityön työpanos jakautuu ja miten lakisääteiset tehtävät on näissä suunniteltu toteutettavaksi sekä millaista on gerontologinen sosiaalityö monikulttuurisessa ympäristössä.

Avainsanat: gerontologinen sosiaalityö, vanhussosiaalityö, asiantuntijuus, kirjallisuuskatsaus.

Tämän julkaisun alkuperäisyys on tarkastettu Turnitin OriginalityCheck –ohjelmalla.

Sisälllys

1 JOHDANTO	4
2 IKÄÄNTYNEET JA SOSIAALITYÖ	6
2.1 Ikääntynyt palvelujärjestelmässä	6
2.2 Gerontologinen sosiaalityö	7
2.3 Asiantuntijuuden näkökulma.....	12
3 TUTKIELMAN TOTEUTTAMINEN.....	15
3.1 Tutkimuksen tavoite ja tutkimuskysymys	15
3.2 Kirjallisuuskatsaus tutkimusmenetelmänä	15
3.3 Aineiston keruu ja valintakriteerit	16
3.4 Aineiston analyysi	18
4 ASiantuntijuuden ULOTTUVUUDET	20
4.1 Sosiaalityöntekijän tiedot ja taidot.....	20
4.2 Vuorovaikutus ja kokonaisuuksien koordinointi	23
4.3 Eettinen osaaminen ja asiakkaan edun ajaminen.....	26
5 JOHTOPÄÄTÖKSET JA POHDINTA.....	29
LÄHTEET	33
LIITE 1. Kirjallisuuskatsauksen aineisto.....	37
Taulukot	
Taulukko 1: Sisäänotto ja poissulkukriteerit.....	17

1 JOHDANTO

Tutkin kandidaatin tutkielmassani sosiaalityön asiantuntijuutta ikääntyneiden palveluissa. Tutkielmani tarkoitus on systemaattisen kirjallisuuskatsauksen avulla nostaa esiin sosiaalityön asiantuntijuuden erityispiirteet, jotka korostuvat työskenneltäessä ikääntyneiden asiakkaiden kanssa. Tutkielmassa perehdytään gerontologisen sosiaalityön käytännön kenttään, sosiaalityöntekijän rooliin ja sosiaalityöntekijän erityisosaamiseen niin suomalaisen kuin kansainvälisenkin lähdeaineiston pohjalta kunnallisen sosiaalityön kontekstissa.

Aihe on yhteiskunnallisesti tärkeä ja ajankohtainen, sillä väestön ikääntyessä sosiaalityön osaamisen tarve korostuu. 65 vuotta täyttäneitä oli vuoden 2019 lopulla 22,3 % Suomen väestöstä (THL 2020a). Määrä on noussut hiljalleen vuosi vuodelta. Muutos kiihtyy tulevaisuudessa, sillä ennusteen mukaan vuonna 2040 27,5 % väestöstä on 65 vuotta täyttäneitä (THL 2020b). Vuonna 2070 ennusteen mukaan yli 65-vuotiaita on jo 34 % väestöstä (THL 2020c). Eläkeikäinen väestö kasvaa voimakkaasti ja samalla työikäinen väestö vastaavasti vähenee. Kuntien välillä ilmenee kuitenkin merkittäviä eroja väestörakenteen kehityksessä, sillä kasvukeskuksissa työikäistä väestöä on maaseutua enemmän. (Kuntaliitto 2020.) Ei ainoastaan Suomessa, vaan myös koko Euroopassa ikääntyneiden määrä kasvaa voimakkaasti (Silverstone 2005, 311). Myös esimerkiksi Yhdysvalloissa ikääntyneen väestön nopea kasvu ja siihen liittyvä palvelujen tarve saattavat aiheuttaa kolminkertaisen kriisin, joka näkyy niin palvelutarpeen ja kustannusten kasvamisena, heikossa asemassa olevien määrän kasvamisena sekä vähentyneenä työvoimana (Baskind & Briar-Lawson 2005, 424–425). Yhdysvalloissa 65-vuotiaita arvioidaan olevan 19 % koko maan väestöstä vuoteen 2030 mennessä (Ferguson & Schriver 2012, 304). Väestön ikääntyminen tarkoittaa niin gerontologisen sosiaalityön kuin myös kokonaisuudessaan ikääntyneiden palvelujen tarpeen lisääntymistä, mikä tulee olemaan koko maailmassa tulevien vuosien haasteena (Seppänen 2017, 261).

Gerontologisen sosiaalityön terve ilmenee hyvin erilaisissa elämäntilanteissa. Asiakkaat voivat asua niin omassa kodissaan kuin myös asumispalveluissakin. Avun tarve on moninainen: moni ikääntynyt kokee turvattomuutta ja yksinäisyyttä, päihdeongelmat,

mielenterveysongelmat sekä erilaiset psykososiaaliset ongelmat kuten myös muistiongelmat haastavat ikääntyneiden palveluita. Myös kaltoinkohtelu, ristiriidat, omaishoitotilanteiden kuormittavuus ja asumiseen liittyvät kysymykset ovat tyypillisiä gerontologisessa sosiaalityössä eteen tulevia haasteita. (Seppänen 2017, 261–262.) Maahanmuuttajien määrän lisääntyessä ilmenee enemmän myös kulttuurieroista johtuvia haasteita, jotka voivat liittyä elämänhistoriasta kumpuavaan epäluottamukseen sosiaali- ja terveydenhuoltoa kohtaan, kodittomuuteen tai köyhyyteen (Silverstone 2005, 312). Havaintojeni mukaan joissakin kunnissa saattaa olla useita sosiaalityöntekijöitä ikääntyneiden palveluiden saatavissa näiden haastavien tilanteiden selvittämiseksi, kun taas toisaalla sosiaalityöntekijää ei ole lainkaan, vaan työtehtävät hoidetaan ehkä muiden vanhustyön ammattilaisten toimesta. Yhä lisääntyvä ikääntyneiden palvelujen tarve kuitenkin tarkoittaa yhä lisääntyvää tarvetta myös sosiaalityölle, joka vaatii ammattitaitoa, kokemusta ja työkaluja haastavien tilanteiden selvittämiseen.

Gerontologinen sosiaalityö ja sen toteutus, työmenetelmät ja ikääntyneiden palveluissa toimivan sosiaalityöntekijän konkreettiset vastuualueet kiinnostavat minua oman työni kautta. Olen työskennellyt ikääntyneiden palveluissa yli 15 vuoden ajan sairaanhoitajana sekä hoitotyössä, hanketyöntekijänä, palveluneuvojana että tarkastellen esimerkiksi kunnan valvontaviranomaisten näkökulmasta yksityisten asumispalveluiden tilannetta. Omassa organisaatiossani ei vielä toistaiseksi ole sosiaalityöntekijää ikääntyneiden palveluissa. Tästä syystä olen kiinnostunut, mitkä ovat tärkeimpiä sosiaalityöntekijän osaamisalueita, millaisissa työtehtävissä sosiaalityöntekijän asiantuntijuus korostuu ja millaisia tietoja ja taitoja ikääntyneiden kanssa tehtävässä sosiaalityössä tarvitaan.

Kandidaatin tutkielmani on jaettu viiteen lukuun. Tutkielma jatkuu teoriaosuudella, jossa avaan keskeisiä käsitteitä ja taustaa ikääntyneiden parissa tehtävästä sosiaalityöstä. Luvussa kolme esittelen kirjallisuuskatsausta tutkimusmenetelmänä ja tarkemmin tutkimuksen toteutuksen vaiheita aineiston keruusta analyysiin. Luvussa neljä esittelen kirjallisuuskatsauksen tuloksena saadut tulokset kolmeen eri teemaan jaoteltuna. Luku viisi sisältää tulosten yhteenvedon ja pohdintaa gerontologisesta sosiaalityöstä.

2 IKÄÄNTYNEET JA SOSIAALITYÖ

2.1 Ikääntynyt palvelujärjestelmässä

Ikääntyneiden palveluita säätelee Suomessa laki ikääntyneen väestön toimintakyvyn tukemisesta sekä iäkkäiden sosiaali- ja terveystalvuluista, niin kutsuttu vanhuspalvelulaki (980/2012). Lain tarkoituksena ikääntyneen toimintakyvyn, omatoimisuuden ja osallisuuden tukeminen, ikääntyneiden osallisuuden lisääminen heitä koskevaan päätöksentekoon. Vanhuspalvelulain 2§ määrittelee *ikääntyneen* väestön tarkoittavan vanhuseläkkeeseen oikeuttavassa iässä olevia henkilöitä. Tällä tarkoitetaan yli 65-vuotiaita. *lakkään* henkilön vanhuspalvelulaki 2§ puolestaan määrittelee seuraavasti: "...henkilö, jonka fyysinen, kognitiivinen, psyykinen tai sosiaalinen toimintakyky on heikentynyt korkean iän myötä alkaneiden, lisääntyneiden tai pahentuneiden sairauksien tai vammojen vuoksi taikka korkeaan ikään liittyvän rappeutumisen johdosta." (Emt.) Suomessa ikääntyminen määritellään lainsäädännössä kronologisen iän mukaan, mutta tämä ei suinkaan ole ainoa ikääntymisen ja vanhuuden määritelmä. Kulttuuriset erot näkyvät myös siinä, millaisen henkilön ajatellaan olevan vanha. Joissakin kulttuureissa vanha henkilö saatetaan määritellä voimien hiipumisen kautta, jolla tarkoitetaan niin fyysistä, psyykkistä kuin sosiaalistakin toimintakyvyn heikentymistä. Lisäksi on huomioitava, että koko maailman ikääntyneestä väestöstä 61 % asuu hyvin köyhissä olosuhteissa, joissa eliniän odote jää alle 50 vuoden, vaikka toisaalla elintason kohenemisen myötä hyvin iäkkäiden määrä on moninkertaistunut aiempaan verraten. (Ray & Phillips 2012, 10–11, 20.) Tässä työssä käytetään termejä iäkäs, ikääntynyt. Synonyymeina voidaan käyttää esimerkiksi sanoja *vanhus*, *ikäihminen* tai *seniori*.

Ikääntyneen asiakkaan erityisyys sosiaalityössä perustuu siihen, että ikääntyneiden elämänvaihe on yksi uniikki vaihe koko ihmisen elämässä ja sitä edeltää koko eletty, pitkä elämä, joka on jokaisella erilainen ja vaikuttaa kunkin henkilön nykytilanteeseen. Ikääntymiseen liittyy niin biologinen, psyykinen kuin sosiaalinenkin prosessi. (Liikanen ym. 2007, 11.) Vanhuus on näiden tekijöiden tulosta, joilla on niin myönteisiä kuin kielteisiäkin vaikutuksia. Kielteisiä vaikutuksia voivat olla esimerkiksi toimintakyvyn heikentyminen niin fyysisestä kuin psyykkisestäkin näkökulmasta. Myönteisiä vaikutuksia puolestaan voivat olla elämäkokemuksen tuoma viisaus ja sosiaaliset taidot. (Koskinen & Seppänen 2013, 447.)

Liikasen ym. (2007, 12) mukaan ihmiskäsitys gerontologisessa sosiaalityössä perustuu ajatukseen, jossa vanhuutta ei nähdä sairautena, vaan ajatellaan vanhuuden olevan aktiivinen elämänvaihe, johon vaikuttaa eletyn elämän kokemukset. Tavoitteena on löytää tapoja, joilla ikääntymisestä johtuvia fyysisiä ja psyykkisiä haasteita voidaan estää tai niiden ilmenemistä viivästyttää. Tämä tarkoittaa hyvää toimintakykyä, fyysistä terveyttä ja sekä aktiivista elämää. (Minichiello & Coulson 2005, 13–15.) Sirkka-Liisa Kivelä (2006a, 15) määrittelee ikääntyneiden kanssa tehtävän työn kokonaisuutena, joka sisältää niin hyvinvointiin, elämänlaatuun kuin turvallisuuteenkin tähtääviä toimintoja. Keskeisinä palveluina nähdään sosiaali- ja terveystyö ja toiminnot, jotka perustuvat tutkimustietoon gerontologisen sosiaalityön, -hoitotyön ja esimerkiksi psykiatrian sekä fysioterapian osalta. Salosen (2002, 20) mukaan suomalainen vanhuspolitiikka on noussut yhdeksi kehittämiskohteeksi viimeisten vuosikymmenten aikana suomalaisessa yhteiskunnassa. Vanhuspolitiikka liittyy sosiaalipoliittiseen hyvinvointiajatteluun, jonka tavoitteina ovat hyvä elämänlaatu ja hyvinvoinnin turvaaminen. Lisäksi keskeisenä nähdään itsemääräämisoikeuden kunnioittaminen sekä fyysisen ja psyykkisen vireystilan säilyminen tai paraneminen. (Seppänen 2017, 263.) Ikääntyneitä koskevan politiikan suuntaviivana nähdään ikääntyvien asuminen omassa kodissaan niin pitkään kuin mahdollista. Tämä edellyttää riittävää toimintakykyä ja ikääntyneen kykyä selviytyä arjen perustoiminnoista. (Jyrkämä 2007, 197.)

2.2 Gerontologinen sosiaalityö

Vanhuspalvelulaki (980/2012), joka tuli voimaan vuonna Suomessa 2013, sisältää velvoitteen siitä, että kunnan käytettävissä on oltava riittävästi monipuolista asiantuntemusta ikääntyneiden sosiaali- ja terveystyö ja palvelujen laadukasta järjestämistä varten. Tämä koskee niin kotona kuin asumispalveluissakin asuvia ikääntyneitä. Terveystyö ja hyvinvoinnin laitos ja Sosiaali- ja terveystyöministeriö (2013, 9) määrittelevät vanhuspalvelulain 10§ tarkoittavan erityisasiantuntemusta mm. gerontologisessa hoito- ja sosiaalityössä. Vuonna 2020 Eduskunnan apulaisoikeusasiamies (2020) selvitti kuntien käytäntöjä laitos- ja palveluasumisen valvonnan tiimoilta. Selvitys tehtiin kymmeneltä kunnalta pyydettyjen vastausten perusteella. Apulaisoikeusasiamies totesi, että kunnissa on hyvin erilaisia toimintakäytäntöjä esimerkiksi erityistä tukea tarvitsevan muistisairaana omatyöntekijän nimeämisessä. Lain tulkinnassa havaittiin eroavaisuuksia, jotka vaarantavat monelta osin

asiakasturvallisuuden. (Emt.) Vanhuspalvelujen tilaa tarkastelleen Vanhuspalvelujen tila 2018 -kyselyn tulosten perusteella vain alle 60 % koko maan kunnista/alueista oli puolestaan käytettävissä gerontologisen sosiaalityön asiantuntijuutta palvelutarpeen arviointiin (Terveyden ja hyvinvoinnin laitos 2020d).

Kuntien palvelurakenteessa on edelleen puutteita gerontologisen sosiaalityön asemaa ajatellen: vanhussosiaalityö on Suomessa melko näkymätöntä ja selkiytymätöntä (Liikanen ym. 2007, 14). Myös Ylinen ja Rissanen (2007, 33) mainitsevat ikääntyneiden parissa tehtävän sosiaalityön etsivän vielä paikkaansa. Tämä näkyy niin käsitteiden moninaisuutena kuten gerontologinen sosiaalityö tai vanhussosiaalityö, kuten myös sosiaalityön tutkimuksessa ja opetuksessa. Gerontologinen sosiaalityö on Suomessa yleistynyt vasta viime vuosien aikana (Koskinen & Seppänen 2013, 444). Väestön ikääntyessä sosiaali- ja terveydenhuollossa tulee kuitenkin näkymään väistämättä ikääntyneiden asiakkaiden määrän kasvu, mikä tekee gerontologisen sosiaalityön yhä tarpeellisemmaksi. (Ylinen & Rissanen 2007, 34.)

Sosiaalityö ikääntyneiden parissa tuo erityisvaatimuksia sosiaalityön etiikalle, tiedoille ja taidoille. Ikääntyneiden autonomia, osallisuus asiakasta itseään koskevassa päätöksenteossa sekä esimerkiksi ikääntyneen kasvutarpeet usein sivuutetaan, eikä erityisesti muistisairas ei saa ääntään kuuluviin. Nämä ovat kasvavia eettisiä haasteita ikääntyneiden kanssa tehtävässä sosiaalityössä. (Koskinen & Seppänen 2013, 448.) Ikääntyneillä ihmisillä on kuitenkin hyvin yksilöllisiä tarpeita, vaikka aluksi heidän tarpeensa miellettiin liittyvän yksipuolisesti köyhyyteen, sairaalloisuuteen, raihnaisuuteen ja lähestyvään kuolemaan (Koskinen 1994, 65–66). Ikääntyneiden ryhmä tarkoittaa myös hyvin eri ikäisiä ihmisiä (Hakonen 2000, 21) juuri eläkkeelle jääneistä yli satavuotiaisiin vanhuksiin.

Pilkama (2005, 23) toteaa, että asiakkaiden ongelmat tulevat myös yhä monimutkaisemmiksi ja palvelurakenne pirstoutuu. Sosiaalityöntekijä saattaa joutua työskentelemään tilanteissa, joissa ympäristön, jopa hoitohenkilöstön asenne ikääntyneitä kohtaan on negatiivinen ja kyyninen. Etiikka on koetuksella tilanteissa, joissa yhteensovitetään ikääntyneen, omaisten ja kunnan intressejä asiakkaan hoitoon liittyen. (Koskinen & Seppänen 2013, 448–449.) Ikääntyneiden parissa tehtävä sosiaalityö vaatii osaamista ja ammattitaitoa onnistuakseen parhaalla mahdollisella tavalla. Ray ja Phillips

(2012) korostavat ikääntyneiden sairauksien tuntemista sosiaalityössä. Tämän myötä sosiaalityöntekijä havaitsee esimerkiksi mahdollisen muistisairauden, joka aiheuttaa toimintakyvyn ongelmia. Diagnoosin saaminen nopeutuu ja taas päinvastoin muistisairaahan mahdolliseen yllääkitykseen liittyvän haitat tulevat huomioiduksi. Myös masennuksen perimmäinen syy vaatii gerontologista asiantuntijuutta. Erilaiset menetykset, sairastumiset, lääkityksen aiheuttamat muutokset ja sosiaalisten suhteiden väheneminen saattavat aiheuttaa masennusta, johon harva ikääntynyt saa tarvitsemaansa apua. Tämä johtuu ajattelutavasta, jossa masennuksen ajatellaan aiheutuvan fyysisestä sairaudesta tai jostakin muusta tekijästä ja masennus jää tämän vuoksi hoitamatta. (Emt, 35.) Sirkka-Liisa Kivelä (2006b, 75) peräänkuuluttaakin sosiaali- ja terveydenhuollon yhteistyötä: kaikessa ikääntyneiden hoidossa tarvitaan sosiaalityön, hoitotyön ja lääketieteen yhteistyötä.

Moniammatillinen yhteistyö

Ylinen ja Rissanen (2007, 45) mainitsevat gerontologisen sosiaalityön haasteena vanhustyön ajautumisesta terveydenhuollon vastuualueelle, joka lisää huolta vanhenemisen ja vanhuuden sosiaalisen näkökulman jäämisestä toisarvoiseksi. Yhteistyö on kuitenkin tarpeellista. Kivelä (2006a, 32) pohtii asiaa molemmista näkökulmista: mikäli sosiaalityö kehittää vain sosiaalityön osaamiseen liittyviä asioita, jää esimerkiksi lääkehaittojen ja hoidettavissa olevien sairauksien aiheuttama toimintakyvyn heikentymisen havaitseminen puutteelliseksi. Terveydenhuollon kehittäessä toimintaansa ilman sosiaalityön asiantuntemusta, ikääntyneiden ongelmia koskevat kokonaisratkaisut jäävät monesti toteutumatta. Kivelä (emt) mainitsee esimerkkinä murtuman tai mustelmien havaitsemisen: alkuperään ei välttämättä puututa millään tavalla. Kivelä (2006a, 100) korostaa erityisesti esimerkiksi 80 vuotta täyttäneiden kohdalla sosiaalihuoltolain mukaisen palvelutarpeen arvioinnin toteuttamista moniammatillisena tiiminä, johon kuuluu sosiaalityön, hoitotyön ja lääketieteen osaamista. Sosiaali- ja terveydenhuolto on yhä monitoimijaisempi ympäristö, mikä edellyttää entistä tiiviimpää yhteistyötä eri ammattiryhmien kesken. Voidaan siis puhua verkostotyöstä ja moniammatillisuudesta.

Laatusuositus hyvän ikääntymisen turvaamiseksi ja palvelujen parantamiseksi 2020–2023 korostaa moniammatillista työtettä erityisesti palvelujen rajapinnoilla sekä siirtymätilanteissa esimerkiksi sairaalasta kotiin. Lisäksi oman haasteensa tuovat raskaan hoidon vaiheet, kuten saattohoito, jossa moniammatillista työtä tarvitaan niin

perusterveydenhuollon ja sosiaalihuollon kuin erikoissairaanhoidonkin suhteen. Tämä edellyttää selkeitä työnjakoja ja vastuualueita, kuten myös yhdessä sovittuja tavoitteita. (Sosiaali- ja terveysministeriö 2020, 44.) Isoherranen (2015, 14) mainitsee moniammatillisen yhteistyön tunnusmerkkeinä viisi kohtaa: asiakaslähtöisyys, erilaisten näkökulmien ja tiedon kokoaminen yhteen, vuorovaikutustietoinen yhteistyö, rajapinnat sekä verkostojen huomioiminen. Saaren-Seppälä (2006, 327) toteaa, että työ on muuttumassa yhä lähemmäs sosiaali- ja terveystieteiden integroitumista. Verkostokokoukset ja hoitoneuvottelut kokoavat eri ammattilaisten asiantuntijuutta yhteen. Kaiken lähtökohdaksi on aina asiakas, joka pyritään kohtaamaan kokonaisvaltaisesti, erilaisten asiantuntijoiden yhteistyönä (Isoherranen 2015, 15–16).

Moniammatillisuus sisältää ajatuksen, jonka mukaan asiakas on kokonaisuus, johon sisältyy erilaisia osa-alueita, joista eri alojen ammattilaiset vastaavat (Kinni 2014, 21). Moniammatillisessa työssä tavoitellaan yhteisesti tiettyjä tavoitteita, joiden suhteen on myös löydettävä yhteinen ymmärrys millä keinoilla tavoitteeseen päästään. Yhteistyö on hyvää, mikäli työnjako on selkeää ja ryhmän yhteinen tavoite alkaa selkiytyä. (Kekoni ym. 2019, 20.) Toiminnan päämäärä on asiakkaan mahdollisimman kokonaisvaltainen huomioiminen ja asioiden käsittely perusteellisemmin, kuin se olisi yhden ammattikunnan edustajan toimesta mahdollista (Kinni 2014, 23). Kollektiivisen vastuun toteutumista kuitenkin jarruttaa se, ettei se voi toteutua ilman, että organisaatio panostaa uusien työmuotojen kehittämiseen (Saaren-Seppälä 2006, 329). Yhteistyön puute sosiaalityön, hoitotyön ja lääketieteen välillä saattaa aiheuttaa jopa ikääntyneen toimintakyvylle haitallisia ristiriitaisuuksia hoidon laadun heikentymistä (Kivelä 2006a, 29–30). Maailmalla onkin kehitetty erilaisia moniammatillisen yhteistyön malleja ikääntyneiden kanssa tehtävään työhön. Yksi tällainen on esimerkiksi ”On Lok” -malli, joka on kehitetty San Franciscossa ja Kalifornian ikäihmisten tarpeisiin. Työskentelymallissa moniammatillinen tiimi vastaa kattavasta asiakkaan tilanteen arvioinnista lääkärin, sosiaalityöntekijän, sairaanhoitajan, fysioterapeutin, toimintaterapeutin, ravitsemusterapeutin, kotihoidon hoitajan sekä muiden kulloinkin tarpeellisten ammattilaisten yhteistyönä. Sosiaalityöntekijän rooli tiimissä on arvioida muun muassa kognitiivista toimintakykyä, mielialaa ja käyttäytymistä. Lisäksi sosiaalityöntekijän tärkeä tehtävä on tehdä yhteistyötä asiakkaiden ja heidän perheidensä kanssa haastatteleamalla heitä ja selvittämällä asiakkaan psykososiaalista elämänhistoriaa, asumisympäristöä sekä mahdollisia saatavilla olevia etuisuuksia ja muita tukimahdollisuuksia. (Kornblatt ym. 2003, 15–18.)

Gerontologisen sosiaalityön alueet

Gerontologisen sosiaalityön asiakaskunta muodostuu Suomessa asumispalveluissa ja omissa kodeissa asuvista yli 65-vuotiaista henkilöistä (Liikanen ym. 2007 11–12). Ikääntyessä toimintakyvyn rajallisuus tulee vastaan: tutut toiminnot eivät enää sujukaan kuten ennen, eikä ikääntynyt enää kykene huolehtimaan itsestään ja asioistaan ilman apua (Aho 199, 202). Gerontologista sosiaalityötä tehdään niin sosiaali- ja terveydenhuollon yksiköissä, kotihoidossa kuin järjestöissäkin. Sosiaalityöntekijöiden työtehtävät määrittyvät asiakaskunnan tarpeiden ja työyksikön mukaisesti. Tästä syystä gerontologiselle sosiaalityölle ei muodostu yhtä selkeää asemaa kuntien järjestämässä sosiaalityössä ja edelleen seurauksena se, ettei vanhustyön erityisiä tavoitteita tunnisteta ja kokonaisuudesta muodostuu vaikeasti hahmotettava. (Pilkama 2005, 23.)

Ikääntyneet henkilöt helposti jakaantuvat terveinä ja toimintakykyisinä ikääntyviin sekä henkilöihin, joilla on hyvin vakavia kroonisia, vammauttavia sairauksia ja pitkäaikaishoidon tarvetta (Silverstone 2005, 312). Menetykset toimintakyvyssä, sosiaalisten roolien menetykset sekä vähentyneet vuorovaikutussuhteet vaikuttavat tuen tarpeeseen (Seppänen 2006, 39). Gerontologinen sosiaalityö liittyy useimmiten tilanteisiin, joissa sairaus tai vamma on aiheuttanut fyysistä toimintakyvyn alenemista. Erityisiä kohderyhmiä ovat lisäksi muistisairaat, mielenterveys- ja päihdeongelmaiset, itsetuhoisesti käyttäytyvät, ikääntyneiden kaltoinkohtelutilanteet, yksinäisyys, turvattomuus sekä erilaisia kriisitilanteita kohdanneet ikääntyneet. (Liikanen ym. 2007, 11–12; Lymbery 2005, 27–32.) Perinteisesti sosiaalityön kenttään kuuluva asiakkaan taloudellisten asioiden hoitaminen sisältää muun muassa taloudellisen hyväksikäytön selvittely, edunvalvontaan liittyvät asiat ja esimerkiksi velkojen ja vuokratien sekä etuuksiin liittyvä selvittely (Soukiala (2015, 174). Lymbery (2005, 27–32) mainitsee myös rajapinnat, kuten esimerkiksi kotiutumistilanteet tai ikääntyneen muutto asumispalveluihin, jotka ovat nousseet tärkeiksi sosiaalityön osa-alueiksi. Soukiala (2015, 174) tarkentaa vakituisen asumisen lisäksi myös tilapäisen asumispalvelun sekä kriisipaikan järjestämisen ja siihen liittyvän päätöksenteon kuuluvan keskeisiin sosiaalityöntekijän vastuualueisiin. Asumiseen liittyvät asiat nähdäänkin hyvin keskeisenä tehtävinä. Tällaisia voivat olla asiakkaan oman kodin remontin aikaisen asumisen järjestäminen tai esimerkiksi raivaussiivouksen järjestäminen tilanteessa, jossa asuntoon on kertynyt runsas määrä tavaraa, jätettä sekä muuta sinne kuulumatonta.

Ikääntynyt asiakas on jo voinut saada häättöön, jonka seurauksena sosiaalityöntekijä selvittelee asiakkaan asioita avustaa uuden asunnon hankinnassa sekä mahdollisissa kodin muutostöihin liittyvissä asioissa.

Sosiaalityön ammatillinen osaaminen perustuu asiakkaan elinympäristön, eletyn elämän ja yhteiskunnan välisiin suhteisiin ja niistä muodostuvaan tietoon (Liikanen 2007, 71). Silverstone (2005, 310) kuvaa, että sosiaalityö ikääntyneiden parissa vaatii kaksinkertaisen keskittymisen sekä asiakkaaseen, että hänen elinympäristöönsä ja elettyyn elämään. Ikääntyneen asiakkaan tilanne voi olla monimutkainen ja hän on elämänsä aikana tottunut elämään tietyllä tavalla. Seppänen (2006, 39) toteaa että ikääntyneillä tämä aikaulottuvuus korostuu. Lisäksi on huomioitava kuolema, jonka läheisyys on väistämätön.

Gerontologiseen sosiaalityöhön liittyy eettisiä kysymyksiä, jotka syntyvät sosiaalityön perusarvojen toteutumatta jäämisestä tai toteutumisen vaikeudesta. Perusarvot, kuten itsemääräämisoikeus saattavat olla jopa uhattuina tilanteissa, joissa kyseessä toisten avusta riippuvaiset asiakkaat. (Koskinen & Seppänen 2013, 448.) Soukiala (2015, 174) nostaa esiin muistisairauden, johon liittyy sosiaalisen toimintakyvyn heikkeneminen. Tämä asiakasryhmä on suuri ja yhä kasvava. Muistisairauksiin liittyy asiakkaiden motivoiminen tutkimuksiin ja heidän etujensa ajaminen. Muistisairaana äänen vahvistaminen ja itsemääräämisoikeuden tukeminen nähdään tärkeänä sosiaalityöntekijän tehtävänä. Tämä vaatii eettistä pohdintaa, koska usein joudutaan punnitsemaan rajoittamisen ja riskien välistä suhdetta.

2.3 Asiantuntijuuden näkökulma

Gerontologiseen sosiaalityöhön sisältyy ammatillinen asiantuntijuus. Asiantuntijuuteen käsitteenä sisältyy oman alan perustietojen hallinta ja kyky vastata omaa alaansa koskeviin kysymyksiin. Asiantuntijuus on oman alan tietämystä, henkilö tietää paljon tai lähes kaiken kulloisesta, omasta alastaan. (Eteläpelto 1997, 88.) Asiantuntijuus on jotakin sellaista, mitä arvostetaan ja tavoitellaan. Toiset ovat parempia asiantuntijoita kuin toiset. (Kirjonen 1997, 11.) Perinteisesti asiantuntijuuden ajatellaan olevan henkilön asiantuntijuutta, jolloin organisaation, työyhteisön tai -ryhmän asiantuntijuus jää huomioimatta (Engeström 2006, 13). Perinteisesti tiedon ajatellaan olevan myös tärkeä asiantuntemuksen ulottuvuus, joka

erottaa ammattilaisen ja maallikon toisistaan (Saaren-Seppälä 2006, 315). Asiantuntijuuden kehittyminen ja asiantuntijuus itsessään on monimutkainen, pitkäkestoinen prosessi (Hotulainen 2010, 1). Toisaalta Hotulainen (emt, 2) mainitsee, että asiantuntijaksi voidaan nimetä myös henkilö, jolla on mestaritason tietämys verrattuna muihin alalla työskenteleviin.

Asiantuntijan tieto on syvällistä ja moniulotteista ja tieto on sovellettavissa ja yhdisteltävissä joustavasti (Eteläpelto 1997, 88). Asiantuntijuuteen sisältyy myös vuorovaikutukseen liittyvät taidot sekä viestintä- ja kommunikointitaidot. Asiantuntija pystyy kantamaan vastuuseen liittyvät tekijät sekä on toimintakykyinen uudessa ympäristössä ja yllättävissä, erilaisissa tilanteissa. (Eteläpelto 1997, 89.) Hakkarainen ym. (2002, 451) nostavat esiin myös uuden rakentamisen, mikä näkyy uusien toimintatapojen kehittämisenä. Eteläpelto (1997, 97) mainitsee, että asiantuntijuus on käsitteellisen tiedon ja henkilökohtaisten kokemusten integraatiota, jotka toimivat läheisessä vuorovaikutuksessa keskenään. Kirjosen (1997, 39) mukaan uudenlainen asiantuntijuus, jota yhteiskunnassa tarvitaan, tulee kasvamaan, kuten myös osaamisvaatimukset.

Eteläpelto (1997, 98–99) jakaa asiantuntijuuden kolmen komponenttiin: praktiseen eli kokemuspohjaiseen, toiminnalliseen tietämykseen, formaaliin eli niin sanottuun oppikirjatietoon, sekä kolmantena metakognitiivisiin prosesseihin, joka liittyy työntekijän omaan toimintaan ja toiminnanohjaukseen. Esimerkiksi terveydenhuollossa hoito on porrastettu siten, että yleiseen lääketieteelliseen tietoperustaan kuuluva työ ja asiantuntijuus on perusterveydenhuollossa ja erityisasiantuntijuus erikoissairaanhoidon kymmenillä erityisaloilla (Saaren-Seppälä 2006, 315). Kokonaisuuden huomioiminen on siis asiantuntijoille haaste, koska laki ei määrittele hoitojärjestelyjen yhteensovittamista (emt, 316).

Sosiaalityössä korostuu tieteellinen tutkimustieto, joka edellyttää, että työntekijät seuraavat uutta tutkimustietoa ja omaksuvat tutkimustietoa käytännön työhön. Toisaalta sekä suomalaisten että ruotsalaisten sosiaalityöntekijöiden kohdalla on havaittu, että työntekijät pitävät työkokemusta tärkeimpänä tekijänä ammatillisessa kehittämisessä. Lisäksi yleinen elämäkokemus sekä peruskoulutus sijoittuivat kärkipäähän pohdittaessa ammatilliseen kehitykseen liittyviä tekijöitä. (Karvinen-Niinikoski ym. 2005; ref. Raunio, 2011, 127.) Ikääntyneiden palveluissa sosiaalityöntekijä toimii asiantuntijana sosiaalisissa asioissa. Sosiaalisen asiantuntijuus tarkoittaa, että sosiaalityöntekijä pyrkii samaan muutoksia aikaan

sekä ikääntyneen, että hänen ympäristönsä kanssa, huomioiden myös erilaisten organisaatioiden ja järjestelmien sanelemat reunaehdot. Lisäksi sosiaalisen asiantuntijuuteen liittyy vuorovaikutus ikääntyneen ja hänen ympäristönsä kanssa, eränlaisena välittäjänä toimiminen. (Koskinen & Seppänen 2013, 450.) Sosiaalityön asiantuntijuutta voidaan kuvata myös ideaalityyppisen professionalismin elementtien kautta. Tähän sisältyvät tiedot ja taidot, joiden soveltamiseen tarvitaan tietynlaista harkintaa. Lisäksi vaikuttavia tekijöitä ovat ammattiin liittyvä työnjako ja työmarkkinat, jotka lain määrittelemien kelpoisuusvaatimusten kautta vaikuttavat asiantuntijuuden ilmenemiseen. Myös sosiaalityön tieteelliseen tutkimustietoon perustuva koulutus ja eettinen osaaminen ovat merkittäviä tekijöitä sosiaalityön asiantuntijuuden syntymisessä. (Freidson 2001; ref. Sipilä 2011, 19.)

Asiantuntijuuden määritelmä osoittautui haasteelliseksi, yksiselitteistä määritelmää käsitteelle olikin yllättävän vaikea löytää. Eri lähteet käsittelevät asiantuntijuutta lähinnä kulloisenkin alan asiantuntijuutena. Tässä työssä asiantuntijuudella tarkoitetaan sosiaalityöntekijälle kuuluvaa korkeatasoista osaamista, jonka merkitys korostuu työskenneltäessä moniammatillisessa yhteistyössä muiden sosiaali- ja terveydenhuollon ammattilaisten kanssa.

3 TUTKIELMAN TOTEUTTAMINEN

3.1 Tutkimuksen tavoite ja tutkimuskysymys

Tutkimuksen tavoitteena on saada laaja ja monipuolinen kuva sosiaalityöntekijän roolista osana ikääntyneiden palveluita. Tarkastelen lähemmin aihetta seuraavan tutkimuskysymyksen kautta:

”Millaista on sosiaalityöntekijän asiantuntijuus ikääntyneiden palveluissa?”

Tutkimuskysymyksen avulla pyrin saamaan kokonaiskuvaa ikääntyneiden palveluissa työskentelevän sosiaalityöntekijän asiantuntijuudesta, joka erottaa sosiaalityöntekijän muista ikääntyneiden palveluissa työskentelevistä ammattilaisista. Alun perin tarkoitukseni oli perehtyä moniammatillisuuden näkökulmaan, mutta koska aineistoa oli melko niukalti moniammatillista gerontologista sosiaalityötä koskien, jouduin tästä luopumaan. Asetin tutkimuskysymykseni melko avoimeksi, mikä olikin työn edetessä hyvä asia, sillä tiukemman rajauksen myötä sopivan aineiston löytäminen olisi ollut haasteellista. Käsittelen työssäni gerontologista sosiaalityötä yleisenä ilmiönä. En erikseen rajaa ikääntyneiden palveluita esimerkiksi kunnalliseen kontekstiin, vaikka aineisto kunnallisesta näkökulmasta aihetta pääsääntöisesti lähestyykin.

3.2 Kirjallisuuskatsaus tutkimusmenetelmänä

Tutkielma on laadullinen kirjallisuuskatsaus (*systematic review, systematic overview*), joka perustuu olemassa olevaan, aiempaan tutkimukseen. Systemaattisen kirjallisuuskatsauksen tarkoituksena on tiivistää käytetyistä tutkimuksista saatu tieto (Kallio 2006, 18; Tuomi & Sarajärvi 2018, 138). Kirjallisuuskatsauksen avulla pystytään hahmottamaan kokonaisuus olemassa olevan tutkimuksen perusteella. Systemaattisessa kirjallisuuskatsauksessa keskitytään tarkasti rajattuihin ja tarkoin valikoituihin tutkimuksiin, joihin liittyy myös tarkka analysointi ja syntetisointiprosessi. Olennaista on vaiheiden tarkka määrittely ja kirjaaminen, jotta virheet pystytään minimoimaan ja näin ollen kirjallisuuskatsauksen luotettavuus ja toistettavuus paranee. (Johansson ym. 2007, 3–4.)

Systemaattinen kirjallisuuskatsaus syventää tietoja aiheesta, josta on jo olemassa olevaa tutkimusta ja tuloksia (Tuomi & Sarajärvi 2002, 138).

Systemaattinen kirjallisuuskatsaus etenee viiden vaiheen syklissä. Ensimmäisessä vaiheessa määritellään tutkimusongelma, jonka jälkeen kootaan aineisto. Kolmannessa vaiheessa aineistoa analysoidaan, jonka jälkeen muodostuu synteesi. Tämän jälkeen, viidennessä vaiheessa rakentuu argumentaatio. Vaiheet ovat syklissä suhteessa toisiinsa, eivätkä aina etene kronologisessa järjestyksessä. (Kallio 2006, 23.) Systemaattinen kirjallisuuskatsaus on teoreettista tutkimusta, mutta aineistolähtöistä sisällönanalyysiä voidaan käyttää tutkimuksen apuna. Sisällönanalyysillä kirjallisuuskatsauksen aineisto järjestetään ja ryhmitellään, eikä sitä käytetä analyysin välineenä kuten laadullisessa tutkimuksessa. (Tuomi & Sarajärvi 2018, 139.)

Kirjallisuuskatsauksessa noudatetaan hyvää tutkimusetiikkaa. Tämä näkyy muun muassa huolellisina viittaamiskäytäntöinä. Lähdeviittausten huolellinen merkitseminen kunnioittaa aiemmin aihetta käsitelleiden tutkijoiden työtä ja auttaa lukijaa löytämään lähdeviitteiden perusteella alkuperäislähteet. (Kuula 2011, 69.) Koska kyseessä on julkisesti internetissä saatavilla oleva aineisto, ei kirjallisuuskatsauksessa ilmene eettisiä haasteita esimerkiksi aineiston hankintaan, säilytykseen tai tutkittavien anonymiteettiin liittyen. Olennaista on, että aineistoista välittyvä sanoma säilyy muuttumattomana.

3.3 Aineiston keruu ja valintakriteerit

Tiedonhaussa käytin tietokantoja kuten Andor, Finna, Google Scholar, ProQuest, Ebsco. Olen tehnyt hakuja käyttäen sekä suomenkielisiä että englanninkielisiä hakusanoja. Olen käyttänyt hauissa seuraavanlaisia suomenkielisiä hakusanoja Andorissa ja Finnassa: (gerontolog* OR vanhus*) AND sosiaalityö* sekä moniammatill* AND sosiaalityö* OR "social work" AND vanhu* AND osaam* OR asiantunt* sekä englanninkielisiä hakusanoja kuten gerontolog* AND social work ja elderly people AND social work. Tietokannassa ProQuest käytin hakusanoina seuraavia: social work* OR work with the eld* OR elderly-care work* AND competenc* OR expert AND elder* OR senior* OR geriat* OR multiprofessional. Myös hakusanoilla ti(gerontolog* AND social work*) AND (competenc* OR expert OR multiprofessional*) löytyi sopivaa aineistoa.

Aineiston sisäänotto- ja poissulkukriteereinä olivat seuraavat taulukko 1:ssä esitellyt asiat:

Sisäänottokriteerit	Poissulkukriteerit
Aineisto on 2000 luvulta	Aineisto on julkaistu ennen 2000 lukua
Vertaisarvioitu	Ei vertaisarviointia
Koko teksti luettavissa verkossa tai saatavissa kirjastosta	Aineisto ei ole käytettävissä kokonaisuudessaan verkossa tai saatavissa kirjastosta
Ilmainen	Maksullinen
Teksti käsittelee gerontologisen sosiaalityön asiantuntijuutta	Teksti ei käsittele gerontologisen sosiaalityön asiantuntijuutta
Sisältö vastaa tutkimuskysymykseen	Sisältö ei vastaa tutkimuskysymykseen

Taulukko 1. Sisäänotto ja poissulkukriteerit

Aineistoa kerätessäni havaitsin, että gerontologisen sosiaalityön asiantuntijuuteen liittyen on vielä melko vähän aineistoa saatavilla. Suomessa tieteellinen tutkimus gerontologista sosiaalityötä koskien on yleistynyt vasta 1980- ja 1990-luvulla ikääntyneiden parissa tehtävän sosiaalityön vakiinnuttaessa asemaansa (Seppänen 2006, 24–25). Yhdysvalloissa gerontologinen sosiaalityö on hyväksytty virallisen sosiaalityön erityisalueeksi jo 1950-luvulla (Koskinen 1994, 43), joten Yhdysvalloista tutkimustietoa näyttikin löytyvän enemmän kuin Suomesta. Gerontologinen sosiaalityö nähdäänkin hyvin yhdysvaltalaisena ilmiönä (Koskinen 1994, 45). Havaintojeni mukaan löytyi kuitenkin enemmän tutkimuksia, jotka käsittelevät koulutusta ja koulutuksen kehittämistä, mutta varsinaista gerontologisen sosiaalityön asiantuntijuutta koskevaa aineistoa on vähemmän. Yleisellä tasolla sosiaalityön asiantuntijuudesta sitä vastoin löytyy runsaasti materiaalia.

Aineistoksi lopulta valikoitui lopulta kymmenen artikkelia, väitöskirjaa tai liseniaatin työtä, jotka käsittelevät sosiaalityöntekijän asiantuntijuutta vanhustyössä. Käytetty aineisto esitellään tarkemmin liitteessä 1. Aineistosta neljä on suomalaisia ja kuusi ulkomaista. Suomalaisista lähteistä kaksi on väitöskirjoja, kaksi liseniaatin tutkielmia. Ulkomaisista aineistoista neljä artikkelia on Yhdysvalloista, yksi Sloveniasta ja yksi Iso-Britanniasta. Ulkomainen aineisto koostuu tieteellisistä artikkeleista, jotka ovat pääsääntöisesti laadullisia tutkimuksia tai kirjallisuuteen perustuvia artikkeleita.

3.4 Aineiston analyysi

Analysoin aineistoni aineistolähtöisen eli induktiivisen sisällönanalyysin avulla. Sisällönanalyysi on menetelmä, jolla saadaan tutkittavasta asiasta tiivistetty kuvaus, jotta kerätyn aineiston pohjalta voidaan tehdä johtopäätöksiä (Tuomi & Sarajärvi 2018, 117). Sisällönanalyysillä pyritään siihen, että aineiston alkuperäinen informaatio ei katoa (Tuomi & Sarajärvi 2018, 122). Eskola ja Suoranta (1998, 174–179) kuvaavat sisällönanalyysiä siten, että aineistosta poimitaan tutkimuskysymykseen nähden sopivia teemoja, joiden ilmenemistä aineistossa voidaan vertailla. Tuomi ja Sarajärvi (2018, 122) jakavat induktiivisen sisällönanalyysin kolmeen vaiheeseen. Analyysin ensimmäisessä vaiheessa aineisto redusoidaan, joka tarkoittaa pelkistämistä, toisessa vaiheessa aineisto klusteroidaan eli ryhmitellään ja lopuksi kolmannessa vaiheessa abstrahoidaan eli luodaan teoreettisia käsitteitä. Aineiston teemoittelun avulla löydetään olennaista tietoa, jossa voidaan tarvittaessa työstää edelleen, teemoitellen, jolloin tekstiaineistosta saadaan esille kokoelmanomaisesti vastauksia esitettyihin kysymyksiin (Eskola & Suoranta 1998, 174–179). Toinen mahdollinen analysoinnin tapa on tyypittely, jossa etsitään aineistosta samankaltaisuuksia. Tyypittelyssä aineisto ryhmitellään tyyppien mukaan, ryhmiksi, jotka sisältävät samankaltaisia asioita. Analysoinnin voi myös toteuttaa teemoittelemalla ja käyttää tyypittelyä korostamaan erilaisia tyyppejä. (Eskola & Suoranta 1998, 181.) Kirjallisuuskatsauksessa sisällönanalyysi järjestää koottua aineistoa, eikä ole varsinaisesti analyysin väline laadullisesta tutkimuksesta poiketen (Tuomi & Sarajärvi 2018, 140).

Aineiston käsittely alkoi artikkeleiden lukemisella. Tähän tarvittiin Googlen sekä erilaisten sanakirjojen apua. Ensimmäisen läpilukemisen jälkeen tulostin artikkelit ja luin ne uudelleen. Pyrin löytämään aineistosta vastauksia tutkimuskysymykseeni ”millaista on sosiaalityöntekijän asiantuntijuus ikääntyneiden palveluissa”. Alleviivaustussia käyttäen merkitsin löytämäni asiantuntijuutta kuvaavat kohdat. Tässä yhteydessä kirjoitin yhdellämuutamalla sanalla pelkistäen alleviivattujen tekstikohtien teemoja Word-tekstinkäsittelyohjelmaan tekemääni taulukkoon. Tekstinkäsittelyohjelmassa värejä käyttäen pyrin löytämään yhtenäisiä teemoja. Erilaisia teemoja tuntui olevan todella paljon, sillä asiantuntijuutta tarkasteltiin aineistoissa monesta eri näkökulmasta. Lisäksi moni asia tuntui sopivan usean erilaisen teeman alle. Etsin lopulta aineistosta samankaltaisuuksia ryhmittelemällä. Eettisiin ristiriitoihin ja niiden ratkaisemiseen liittyvä teema nousi aineistosta ensimmäisenä ja selkeimpänä. Muut teemat vaativat pidempää pohdiskelua. Seuraavaksi

aineisto alkoi jakaantua sosiaalityön osaamiseen liittyviin sekä vuorovaikutuksellisiin, kohtaamiseen liittyviin ja verkostotyöhön liittyviin asioihin. Päädyin lopulta kolmeen, melko avoimeen teemaan, jotka näkyvät tulosluvun otsikoina. Ensimmäinen teema liittyi palvelujärjestelmäosaamiseen, etuuksiin, kulttuurisen osaamiseen, gerontologian tuntemukseen ja kokonaisuuden hallintaan, toinen teema liittyi vuorovaikutussuhteen luomiseen, asiakkaan ja hänen verkostonsa välillä työskentelemiseen ja kolmas teema eettiseen osaamiseen ja ristiriitatilanteisiin sekä asiakkaan tukemiseen ja hänen etujensa ajamiseen. Nimesin teemat seuraavasti: 1. Sosiaalityöntekijän tiedot ja taidot, 2. Vuorovaikutus ja kokonaisuuksien koordinointi ja 3. Eettinen osaaminen ja asiakkaan edun ajaminen.

4 ASIAANTUNTIJUUDEN ULOTTUVUUDET

4.1 Sosiaalityöntekijän tiedot ja taidot

Aineistoni tutkimuksissa tulee keskeisenä osana esiin sosiaalipalvelujärjestelmän tunteminen sekä asiakkaiden oikeuksia koskevien järjestelmien tunteminen (Rossi 2013, 91–93; Salonen 2002, 132; Ylinen 2008, 80). Naito-Chan ym (2008, 67–68) havaitsivat tutkimuksessaan, että ikääntyneiden ja hoitajien näkökulmasta tärkeintä ovat sosiaalityöntekijän tiedot ja taidot koskien esimerkiksi kuljetuspalveluita, kotipalveluita, taloudellista tukea sekä edunvalvontaan liittyviä asioita. Ylisen (2008) väitöskirjassa sosiaalityön asiantuntijuutta pohtivat haastateltavat nostavat tärkeimpänä esiin sosiaalityön yleisen tiedon ja siihen liittyvän asiantuntijuuden. Sosiaalityön yleisellä tiedolla vastaajat tarkoittavat sosiaalipalvelujärjestelmää ja asiakkaisen oikeutta hakea heille kuuluvia palveluja ja etuuksia. Tutkimuksen mukaan olennaista on se, että sosiaalityöntekijällä on ajantasaiset tiedot niin julkisen, yksityisen kuin kolmannenkin sektorin palveluista, sekä virallisista että epävirallisista palveluista. Asiantuntijuuden päivittäminen on myös edellytys työssä toimimiselle, jotta esimerkiksi lainsäädännössä tapahtuvista muutoksista on aina ajantasaiset tiedot. (Emt, 71.) Asiakkaan neuvominen ja ohjaus näissä asioissa ovat sosiaalityöntekijän asiantuntijuuden perusulottuvuuksia (Rossi 2013, 91–93).

Taloussosiaalityö ja siihen liittyvä selvitys nähdään usein sosiaalityön tunnetuimpina toimintamuotoina muiden ammattikuntien edustajien näkökulmasta (Rossi 2013, 66). Kinnin (2014, 49) ja Ylisen (2008, 71) tutkimuksissa konkreettisina työn sisältöinä nähdään muun muassa erilaisten palveluiden ja tukien hakeminen ja niissä avustaminen, kotiutukseen liittyvät työtehtävät ja yhteydenpito sosiaali- ja terveydenhuollon yksiköihin. Etuuksien ja palveluiden lisäksi sosiaalityöntekijän asiantuntijuus näkyy ymmärryksenä asiakkaan sosiaalisesta elämäntilanteesta, joihin nämä palvelut yhdistyvät (Rossi 2013, 66).

Gerontologisessa sosiaalityössä sosiaalityöntekijältä odotetaan erilaisia kulttuurisia resursseja (Kinni 2014, 53; Silverstone 2005, 315). Naito-Chan ym. (2008) havaitsivat tutkimuksessaan, että erityisesti sairaalan hoitajat nostavat esiin kulttuurisen osaamisen sosiaalityöntekijän osaamisalueena. He ajattelevat, että sosiaalityöntekijän pitäisi pystyä auttamaan useista eri kulttuureista lähtöisin olevia asiakkaita ja auttamaan myös hoitajia

kulttuurisesti haastavissa tilanteissa. Myös työnantajat pitivät kulttuurista osaamista hyvin tärkeänä osaamisalueena sosiaalityöntekijälle. Monikulttuurisuuden lisäksi gerontologisen sosiaalityön ammattilaisilta odotetaan tietoa erityisryhmistä kuten sukupuolisista vähemmistöistä. (Emt, 68–70.) Salonen (2002, 175–176) kutsuu kulttuuriseksi lukutaidoksi sosiaalityöntekijöiden kykyä tulkita ja ymmärtää ikääntyneiden elämäntilanteita, jotka kulttuurisesti poikkeavat totutusta. Kulttuurista lukutaitoa tarvitaan, koska ikääntyneiden ryhmä on monipuolistunut elämäntottumustensa ja taustojensa osalta aiemmin totutusta.

Aineiston pohjalta nousee esiin kokonaisuuksien hahmottaminen ja hallinta, jota pidetään usein sosiaalityöntekijän tärkeimpänä asiantuntijuuden osa-alueena (Kinni 2014, 54; Lymberly 2006, 1129; Naito-Chan ym. 2008, 70; Salonen 2002, 123). Berret-Abebe ym. (2019, 47) vertasivat sosiaalityöntekijöitä terveydenhuollon työntekijöihin, todeten, että sosiaalityöntekijöillä on koulukuntaakohtaista pätevyyttä ja suurempi käytäntöjen soveltamisala kuin terveydenhuollon työntekijöillä hahmottaa asiakkaan elämäntilanne kokonaisvaltaisesti. Esimerkiksi ikääntyneiden siirtymätilanteet nähdään haasteina, joissa tarvitaan sosiaalityöntekijän asiantuntijuutta. Tällaiset siirtymätilanteet saattavat liittyä eläkkeelle jäämiseen, kumppanin menettämiseen, lisääntyneeseen riippuvuuteen, elämänhallintaan ja elämän erilaisiin tilanteisiin kuten avioliitto- ja perhekriiseihin, päihteiden väärinkäyttöön, asumispalveluihin ja kotihoitoon siirtymisen tilanteisiin sekä riittämättömään taloudelliseen ja sosiaaliseen tukeen. (Silverstone 2005, 317.) Sosiaalityöntekijä toimii myös koordinoijana siirtymistilanteissa ja on mukana suunnittelutyössä (Berret-Abebe ym. 2019, 53).

Sosiaalityöntekijän rooli liittyy kokonaisvaltaiseen ymmärrykseen sosiaalisesta tilanteesta, jossa hauras ikääntynyt elää. Asiantuntijuus näkyy arviointitaitoina, jotka ovat arvokkaita myös moniammatilliselle yhteistyölle. Tämä on tärkeää, koska monet geriatrisen asiakkaan haasteet ovat psykososiaalisia, liittyvät konflikteihin perheenjäsenten kanssa, yksinäisyyteen sekä esimerkiksi huoleen terveydentilaa tai muita elämän haasteita koskien. (Lymbery 2006, 1129; Strung 2004, 29.) Arvioinnin tulee edetä määrätietoisesti ja yksilölliset tarpeet huomioiden. Asiakastilanteita tarkastellaan eri ulottuvuudet huomioon ottaen, työskennellen yksilöiden, perheiden, ryhmien ja järjestöjen kanssa yhteistyössä. (Silverstone 2005, 314.) Sosiaalityöntekijän asiantuntijuuteen ja arviointitaitoihin liittyy olennaisesti myös kyky arvioida, pystyykö ikääntynyt vielä asumaan omassa kodissaan, vai onko ajankohtaista harkita muunlaista asumismuotoa. Sosiaalityöntekijästä muodostuu

avainhenkilö myös tilanteissa, joissa neuvotellaan omaishoitajuudesta ja kotona asumisen mahdollistamisesta niin pitkään kuin mahdollista. (Strung 2004, 30.) Lymbery (2006, 1129) ja Ylinen (2008, 79) nostavat esiin kotiutumisprosessin, joka tulee tapahtua ikääntyneen tahdissa, eikä vallitsevien muiden tekijöiden määrittämässä aikataulussa. Sosiaalityöntekijöiden tehtävä on varmistaa, että kaikki ikääntyneen elämän osa-alueet otetaan huomioon, eikä vain fyysinen terveydentila. Tämä saattaa edellyttää pidempää hoito- ja kuntoutusaikaa, jotta kotona pärjääminen olisi mahdollista. Tästä näkökulmasta gerontologinen sosiaalityöntekijä mielletäänkin myös eräänlaiseksi viestin viejäksi asiakkaan ja ammattilaisten välillä. (Ylinen 2008, 79.)

Gerontologisen sosiaalityön asiantuntijuudessa on olennaista ikääntymisen ja vanhuuden tunteminen ilmiönä (Salonen 2002, 137; Ylinen 2008, 80). Ikääntyneiden ongelmat eivät ole samanlaisia kuin nuoremmalla asiakkailla: omaishoitotilanteisiin liittyvät haasteet, henkinen ahdistus, perhe- ja avioliittoristiriidat, päihteiden käyttö ja taloudelliset ongelmat ovat ikääntyneillä hieman erityyppisiä ja vaativat toisenlaista lähestymistapaa nuorempiin sukupolviin verrattuna. Mikäli näitä eroja ei tunnisteta, auttamistavoitteisiin ei välttämättä päästä. (Silverstone 2005, 314). Ikääntymiseen liittyvien muutosten tunnistaminen ja ymmärtäminen vaikuttaa työntekijän ja asiakkaan välistä suhteeseen, syventää arviointiprosessia ja asiakas voidaan myös ohjata tarvittaessa lisätutkimuksiin (Silverstone 2005, 316).

Aineistosta nousee esiin ikääntyneiden sairauksien tuntemus sekä sairauksien hoitoon liittyvät asiat (Naito-Chan 2008, 71; Salonen 2002, 137; Silverstone 2005, 314–316; Strung 2004, 33; Ylinen 2008, 73). Lisäksi aineistossa toistui terveydenhuoltojärjestelmän tuntemus (Salonen 2002, 197; Silverstone 2005, 314; Strung 2004, 33; Ylinen 2008, 73). Silverstone (2005, 314) mainitsee, että on hyvin tärkeää, että gerontologinen sosiaalityöntekijä tuntee myös terveydenhuoltojärjestelmän, koska terveyteen liittyvät kysymykset ovat keskeisiä huolenaiheita ikääntyneillä asiakkailla. Strung (2004, 33) puolestaan kuvaa sosiaalityöntekijän roolin kiinteänä osana ikääntyneiden terveydenhuoltojärjestelmää. Ikääntyneiden kanssa työskentelevän sosiaalityöntekijän on osattava havaita mahdolliset vaihtoehtoiset syyt esillä olevien ongelmien taustalla. Psykososiaaliset tekijät voivat edesauttaa sekä pahentaa ongelman syntymistä. Esimerkiksi vakava masennus voi peittää taustalla olevan fyysisen sairauden. Sekavuus tai desorientaatio voivat kertoa ylilääkityksestä tai aliravitsemuksesta. (Silverstone 2005, 314–316). Sosiaalityöntekijöiden

tulee tehdä yhteistyötä terveydenhuollon ammattilaisten kanssa, jolloin syntyy synergioita, joiden myötä jokainen ammattilainen voi optimoida ammatillisen osaamisensa. Sosiaali- ja terveystieteiden yhteensovittamisen tarve korostuu ikääntymisen myötä (Berret-Abebe ym. 2019, 56–57). Naito-Chanin (2008, 71) tutkimuksessa myös vastavalmistuneet sosiaalityöntekijät pitävät tärkeänä vankkaa tietopohjaa, jotta työntekijä erottaa esimerkiksi masennuksen ja muistihäiriön toisistaan, tietää lääkkeiden yhteensopivuudesta iäkkäille sekä tuntee ikääntyneiden kaltoinkohtelua koskevan lainsäädännön. Aikaisempi työkokemus vanhustyössä ja sairaanhoidollinen koulutus näyttäytyivät Salosen (2002) tutkimuksessa sosiaalityötä tukevana ja vahvistavana tekijänä. Myös sosiaalityöntekijöiden myöhemmin hankkima lääketieteellinen ja geriatrinen osaaminen vaikuttaa myönteisesti työn laatuun. Toisaalta yhteistyö hoitohenkilökunnan kanssa nähdään tärkeässä roolissa, koska ikääntyneiden hoito ja lääkkeisiin liittyvä tieto vaativat pitkää sairaanhoidollista koulutusta ja työkokemusta, joita sosiaalityöntekijän ei oletetakaan hallitsevan. (Emt, 138–139.)

4.2 Vuorovaikutus ja kokonaisuuksien koordinointi

Tutkimusaineiston perusteella keskeisenä asiantuntijuuden osa-alueena ovat vuorovaikutustaidot (Ambrozic & Mohar 2015, 58–59; Berret-Abebe ym. 2019, 47; Naito-Chan ym 2008, 72; Rossi 2013, 100). Silverstone (2005) nimeää auttamisprosessiin kuuluvaksi viisi erilaista vaihetta, jotka ovat asiakassuhteen alkaminen, työskentelyyn sitoutuminen, arviointi ja suunnittelu, toteutus ja tavoitteiden saavuttaminen. Kussakin vaiheessa korostuu sosiaalityöntekijän ja asiakkaan vuorovaikutussuhde, jonka rakentamiseksi ja ylläpitämiseksi vaaditaan monipuolista ammattitaitoa. (Emt, 315.) Ikääntyneiden kanssa tehtävässä sosiaalityössä ei yleensä ole suurta haastetta vuorovaikutussuhteen luomisessa, mutta esimerkiksi muistisairaiden kohdalla tilanne saattaa olla toinen. Heidän kohdallaan on kiinnitettävä huomiota sanattomaan viestintään kuten ilmeisiin, eleisiin, hymyyn ja kosketukseen. Muistisairaavat tarvitsevat enemmän aikaa kommunikointiin, koska heillä suullinen ilmaisu saattaa olla vaikeaa sanojen vähäisyyden tai epätavallisen sanojen järjestyksen vuoksi. (Ambrozic & Mohar 2015, 58–59.) Myös Rossi (2013, 67) mainitsee, että ikääntyneiden kohtaamisen erityispiirre on se, että kohtaaminen vaatii aikaa.

Ambrozic ja Mohar (2015, 58.) nimeävät sanallisen viestinnän asiakastyön peruslähtökohdaksi. Vuorovaikutustaidot ja valmiudet neuvoa, valvoa ja ajaa asiakkaiden asioita ovat sosiaalityön peruspilareita (Berret-Abebe ym. 2019, 47). Asiakkaan kanssa neuvottelu asioista, jotka tuntuvat hänelle vastenmielisiltä, ovat haasteellisia myös sosiaalityölle. Neuvottelu, suostuttelu ja asioiden perustelu vaativat onnistuakseen hyviä vuorovaikutustaitoja. (Rossi 2013, 100.) Naito-Chanin ym (2008) tutkimuksessa sosiaalityöntekijät nimeävät kommunikointitaidot tärkeäksi osa-alueeksi. Sosiaalityöntekijällä tulee olla kyky kommunikoida paitsi ikääntyneiden asiakkaiden, myös hänen perheensä ja sosiaalisen tukiverkostonsa kanssa. Huomioon tulee aina ottaa koko verkosto ei vain yksittäinen asiakas. (Ambrozic & Mohar 2015, 58; Emt, 72; Rossi 2013, 94.)

Kinni (2014, 49) mainitsee tutkimuksessaan, että sosiaalityöntekijä lähestyy asiakastilanteita tyypillisesti asiakaslähtöisesti. Sosiaalityöntekijän asiantuntijuuteen sisältyy ymmärrys siitä, että ikääntyneen asiakkaan toipuminen voi kestää kauemmin kuin nuoremmalla asiakkaalla, jolloin tarvitaan lisää aikaa seuraavien asiakastyön vaiheiden suunnitteluun ja toteutukseen. Toisinaan palautuminen haasteellista tilanteesta ei ole mahdollista, jolloin sosiaalityöntekijän tarjoama emotionaalinen tuki on tärkeää (Silverstone 2005, 316). Salonen (2002) nostaa esiin omaisen huomioimisen lisäksi omaishoitajuuden, joka näyttäytyy tärkeänä osana sosiaalityötä. Omaishoitajan tukeminen ja läheisten kanssa työskentely saattaa olla psyykkisesti kuormittavaa, toisinaan jopa turvatontakin, sillä asiakaskunnassa saattaa ilmetä erilaisia sosiaalisia ja psyykkisiä ongelmatilanteita sekä patologisoituneita omaissuhteita, jotka vaativat sosiaalityöntekijältä ammattitaitoa ja asiantuntijuutta. (Emt, 126.) Emotionaalisen tuen tarjoajan rooli ilmenee myös Naito-Chanin (2008) tutkimuksessa. Tuen tarve korostuu tilanteissa, jossa asiakkaiden emotionaalinen taakka on suuri, esimerkiksi perheenjäsenen sairastumisen myötä. Sairaalan hoitajien näkökulmasta sosiaalityöntekijät toimivat tukena erilaisissa tunnepitoisissa tilanteissa ja tuovat turvallisuuden tunnetta ikääntyneelle. (Emt, 68–69.)

Moniammatillinen tiedonhankinta, työskentelylle asetettu suunnitelma sekä työn jako ovat sosiaalityöntekijän työssä olennaisia asiakasprosessin menetelmiä. Tiedonhankinnassa hyödynnetään usean eri ammattilaisen asiantuntijuutta koskien asiakkaaseen liittyvää tietoa, jota kukin ammattilainen tarkastelee omasta näkökulmastaan. Asiakkaan tilanteen arviointi on mukana koko asiakassuhteen ajan. (Rossi 2013, 59–60.) Sosiaalityöntekijällä on asiantuntijuutta sellaisten kokonaisuuksien koordinoinnissa, jotka ylittävät ammattirajat.

Sosiaalityö on ylipäättään niin yksilön, perheen kuin yhteiskunnankin rajapinnassa, kuten myös useiden ammattien ja organisaatioiden rajapinnoilla. Tämän myötä sosiaalityöntekijän tulisi olla avainasemassa yhdistettäessä erilaisia palveluita ja monimutkaisten hoitosuunnitelmien laatimisessa. (Lymbery 2006, 1130.) Sosiaalityöntekijöillä on valmiudet johtaa ja valvoa verkostomaista työtä, joissa työskennellään monimutkaisten sosiaalisten ongelmien kanssa (Berret-Abebe ym. 2019, 47). Työskentely tapahtuu aina ikääntyneen sosiaalisen tilanteen, perhe-elämän sekä asuinympäristön ehdoilla (Lymbery 2006, 1129). Aineistossa kuvataan myös sosiaalityöntekijän konsultatiivista roolia, jonka myötä hän jakaa tietoa saatavilla olevista palveluista myös muille ammattilaisille (Berret-Abebe ym. 2019, 49–50; Rossi 2012, 95; Ylinen 2008, 71). Sosiaalityö on kuitenkin vain yksi osa ikääntyneiden tarvitsemia palveluita (Salonen 2002, 120), joten verkostotyö on tärkeässä roolissa.

Tutkimusaineiston perusteella sosiaalityöntekijälle tyypillistä on yksilöllisyyttä korostava kohtaaminen, jonka perustana on ikääntyneen omien ajatusten ja näkökulmien korostaminen. Diagnoosit ja ikä eivät määrittele asiakkaan kohtaamista, vaan jokainen asiakas ja elämäntilanne on aina yksilöllinen, muistaen kuitenkin, että sosiaalityö on tavoitteellista työskentelyä asiakkaan kanssa. (Rossi 2013, 65.) Sosiaalityöntekijän tehtävänä on myös kannustaa ikääntynyttä elämään aktiivista elämää ja osallistumaan aktiivisesti. Aktiivinen elämäntapa ja osallisuus vähentävät luovuttamisen tunnetta ja negatiivisia ajatuksia elämää kohtaan. (Ambrozic & Mohar 2015, 60.) Työskentelyssä ikääntyneen kanssa on kuitenkin aina huomioitava hänen oma subjektiivinen ja objektiivinen todellisuutensa. Joskus asiakkaan näkemys eroaa todellisuudesta, mutta siitä huolimatta työskentelyssä tulee kunnioittaa asiakkaan näkemystä kustakin asiasta. (Silverstone 2005, 317.) Asiakkaiden toiveiden ja näkemysten realistisuuden arviointi onkin tärkeä osa ikääntyneiden sosiaalityössä. Erityisesti muistisairaudet vaikeuttavat asiakkaan kykyyn arvioida omaa tilannettaan. (Rossi 2013, 68.) Hyvä vuorovaikutus asiakkaan kanssa on perusta tilanteisiin, jossa asiakkaan näkemys eroaa todellisuudesta (Lymbery 2006, 1130–1131.)

4.3 Eettinen osaaminen ja asiakkaan edun ajaminen

Aineistoni tutkimuksessa eettinen asiantuntijuus ja korkea ammattietiikka toistuvat useaan kertaan (Kinni 2014, 54; Lymbery 2006, 1130; Salonen 2002, 128). Ikääntyneiden parissa tehtävässä sosiaalityössä sosiaalityöntekijä toimii ihmissuhdetyössä niin asiakkaan, hänen omaistensa sekä moniammatillisen työryhmän muiden ammattilaisten kanssa ja lisäksi huomioi yhteiskunnan ja organisaation määrittelemät resurssit (Ylinen 2008, 70). Sosiaalityön korkea ammatillinen osaaminen, työn itsenäisyys, päätöksenteko-oikeus ja mahdollisuudet vaikuttaa asiakkaan tilanteeseen tuovat sosiaalityöntekijöille eettisesti haasteellisia kysymyksiä ratkaistavaksi (Salonen 2002, 131). Sosiaalityöntekijän arvot tarjoavat mahdollisuuden kyseenalaistaa palvelujen inhimilliset näkökulmat (Lymbery 2006, 1130). Toisaalta tämä saattaa myös aiheuttaa sen, että sosiaalityöntekijä ajautuu ristiriitaan suhteessa organisaation tavoitteiden ja toimintatapojen kanssa. Sosiaalityössä kohdattavat haasteet, kuten turvattomuus ja yksinäisyys, ovat myös hankalasti mitattavia asioita, joka aiheuttaa sen, että palvelujen tarve on hankala osoittaa. (Kinni 2014,54.) Ylinen (2008) nostaa esiin ikääntyneiden ”pakkokotiuttamisen” ja ”pakkohoitamisen”, joiden taustalla on kuntien heikentynyt taloudellinen tilanne. Pakkokotiuttamisesta seuraa monesti pakkohoitaminen, jolloin ikääntyneen, heikkokuntoisen ihmisen lähipiiri joutuu ottamaan vastuuta hoidosta, vaikka eivät tätä tahtoisi, eikä heidän oma jaksaminenkaan enää riittäisi. Vastuun ottaja saattaa olla esimerkiksi iäkäs, huonokuntoinen puoliso, joka velvollisuuden tunteesta suostuu ottamaan hoidettavan vielä kotiin. (Emt, 75–76.) Gerontologisessa sosiaalityössä onkin tyypillistä kaksoisasiakkuus, jossa työntekijän asiakkaana on ikääntynyt sekä hänen omaisensa, joiden näkemykset saattavat erota toisistaan. Tästä syystä sosiaalityöntekijä joutuu sovitteluun toisinaan hyvinkin erilaisia näkemyksiä ja purkamaan erilaisia jännitteitä ihmisten välillä. (Emt, 70).

Gerontologisessa sosiaalityössä on väistämätöntä työskentely eettisten ristiriitojen ja monelta eri taholta tulevien odotusten välillä. Ristiriidat voivat liittyä saatavilla oleviin palveluihin, osallisuuteen, itsemääräämisoikeuteen, sekä itsessään omaa ammattia ja ammatillisuutta koskevaan pohdintaan. (Ylinen 2008, 72.) Esimerkiksi ikääntyneiden hyväksikäytön tunnistaminen on sosiaalityön tärkeitä taitoja. Erityisesti muistisairaiden kohdalla riski on suuri, koska heidän on vaikea puolustautua. Riittävän huomion kiinnittäminen ja varhainen puuttuminen kaltoinkohteluun ovat tärkeitä. (Ambrozic & Mohar 2015, 60.) Sosiaalityöntekijän on aina kohdeltava tasapuolisesti ja oikeudenmukaisesti

asiakkaitaan niin palveluja priorisoitaessa, palveluja myönnettäessä sekä ikääntyneiden asemaa ja oikeuksia puolustettaessa (Salonen 2002, 129).

Aineistossa toistuu sosiaalityöntekijän ymmärrys ikääntyneen eletystä elämästä (Ambrozic & Mohar 2015, 60, Silverstone 2005, 316). Ikääntyneet ovat syntyneet maailmaan, jossa on ollut sotaa, he ovat todistaneet erilaisten aikakausien erilaisia arvoja, heillä on omanlaisia näkemyksiä sukupuolesta, taloudellisesta turvallisuudesta ja esimerkiksi terveydenhuollosta sekä ikääntymisestä ilmiönä. Työntekijän tietoisuus tekijöistä, jotka ovat vaikuttaneet ikääntyneen elämään, kuten esimerkiksi eletty sota-aika, on ensiarvoisen tärkeää hyvän asiakkaan ja työntekijän välisen suhteen syntymiseksi. (Silverstone 2005, 316.) Sosiaalityöntekijän on muistettava, että ikääntyneet ovat hyvin heterogeeninen ryhmä, joilla on erilaisia elämäntarinoita, kokemuksia, unelmia, tavoitteita ja toiveita elämänsä suhteen (Ambrozic & Mohar 2015, 60).

Lainsäädännön tunteminen ja erityisesti sosiaali- ja terveydenhuoltoa sekä sosiaaliturvaa koskevan lainsäädännön käyttäminen näyttäytyvät aineistossa olennaisena osana sosiaalityöntekijän asiantuntijuutta. Lainsäädäntö nousee tärkeään rooliin erityisesti silloin, kun sosiaalityöntekijä ajaa asiakkaan asioita haastavissa tilanteissa kuten esimerkiksi kuolemantapauksissa, kysymykset liittyvät ikääntyneen muuttamiseen tai taloudellisten asioiden hoitamiseen. (Salonen 2002, 143.) Ristiriitoja saattaa myös aiheuttaa osallisuuteen ja itsemääräämisoikeuteen liittyvät eettisesti arveluttavat tilanteet. Tämän taustalla on monesti itsekäät syyt, esimerkiksi taloudellisen hyödyn tavoittelu. Taloudellinen hyväksikäyttö on yksi gerontologisen sosiaalityön haasteista ja väistämätön osa asiakastyötä. (Ylinen 2008, 76–77.) Naito-Chanin ym. (2008, 70) tutkimuksessa havaitaan, että työnantajat pitävät hyvin tärkeänä gerontologisen sosiaalityöntekijän asiantuntijuutta oikeudellisissa tilanteissa ja eettisissä kysymyksissä. Rossi (2013, 108) muistuttaa, että sosiaalityöntekijä toimii tarvittaessa myös asiamiehenä sen sijaan, että asiakas olisi aktiivisena toimijana. Tämä voi tulla eteen tilanteissa, joissa asiakkaalla on hyvin korkea ikä ja haasteita itsenäisessä toimijuudessa.

Ylinen (2008, 79) mainitsee väitöskirjassaan, että sosiaalityöntekijä mielletään myös eräänlaiseksi vapaustaistelijaksi, joka ajaa asiakkaiden etuja. Sosiaalityöntekijällä on erityinen sitoutuminen huono-osaisuuteen ja sironvastaisiin arvoihin (Lymbery 2006, 1129). Asiakkaan äänen esille tuominen ja asiakkaan etujen ajaminen aiheuttavat toisinaan

sen, että sosiaalityöntekijä sijoittuu ikään kuin muiden ammattilaisten ja asiakkaan väliin (Rossi 2013, 74). Sosiaalityöntekijä nähdään myös eräänlaisena välittäjänä, sillanrakentajana asiakkaan ja eri tahojen kesken (Ylinen 2008, 80). Naito-Chan ym. (2008, 67) havaitsevat, että myös sosiaalityöntekijän saatavuus nousi tärkeäksi seikaksi asiakkaiden näkökulmasta. Aineistossa havaittiin, että sosiaalityöntekijää on vaikea tavoittaa ja toimistossa tehtävä työ vie aikaa asiakkaiden henkilökohtaiselta tapaamiselta.

Ikääntyneiden elämässä menetyksiä tulee yhä enemmän ja heidän on sopeuduttava näihin tilanteisiin. Menetykset voivat olla ystävien ja perheenjäsenten menetyksiä, ikääntymisen aiheuttamiin toimintakyvyn muutoksiin liittyvät menetykset, kuten näön ja kuulon merkittävä alenema sekä esimerkiksi eläkkeelle siirtyminen pitkältä työuralta. Sosiaalityössä nämä tilanteet huomioidaan herkkinä, surullisinakin prosesseina. (Silverstone 2005, 317.) Ikääntyneet nimeävät Naito-Chan ym. (2008, 67) tutkimuksessa yhdeksi yleisimmistä sosiaalityöntekijän asiantuntijuuden osa-alueista edunvalvonnan, henkisen tuen tarjoamisen sekä ikääntyneiden väestön erityistarpeisiin liittyvän asiantuntijuuden. Sosiaalityöntekijä havaitsee asiakkaan voimavarat kuormittavan elämäntilanteen takaa. Tämä edellyttää hyviä vuorovaikutustaitoja sekä palvelujärjestelmään liittyvää osaamista, jotta sosiaalityöntekijä pystyy tarjoamaan myös oman organisaation ulkopuolisia palveluita. Voimavarojen esiin tuominen lisää myös asiakkaan turvallisuuden tunnetta ja luottamusta omaan selviämiseensä haastavastakin tilanteesta. (Rossi 2013, 90–91.)

Yksilöllisyys ja itsemääräämisoikeuden näkökulma toistuvat tutkimuksen kohteena olleessa aineistossa (Ambrozic & Mohar 2015, 60; Lymbery (2006, 1129). Tärkeää on yksilöllinen kohtaaminen, riippumatta asiakkaan kyvyistä, haasteista ja elämäntilanteesta. Yhteistyössä asiakkaan kanssa on mahdollista luoda hänelle parhaat mahdolliset ratkaisut aktiiviseen ja laadukkaaseen tulevaisuuteen (Ambrozic & Mohar 2015, 60). Työntekijältä vaaditaan tilanneherkkyyttä tilanteissa, joissa ikääntyneiden on esimerkiksi vaikeaa vastaanottaa tarvitsemiaan palveluita, kuten kotihoitoa tai paikkaa asumispalveluista. Ikääntyneen asiakkaan ei ole aina helppoa tunnustaa tilannetta, jossa jotain tarvitsee muuttaa, selviytyäkseen esimerkiksi omassa kodissa. Esimerkiksi asuntoonsa tavaraa keräävä ikääntynyt, jonka asuinolosuhteet eivät ole hygieenisinä siitä syystä, ettei hän halua luopua yhdestäkään tavarasta sekä ikääntynyt, joka kieltäytyy lääketieteellisestä hoidosta ovat haasteita sosiaalityölle. Näissäkin tilanteissa sosiaalityöntekijä ei voi käyttää valtaa ja ohittaa asiakkaan omaa tahtoa. (Silverstone 2005, 317.)

5 JOHTOPÄÄTÖKSET JA POHDINTA

Tutkimuksen tarkoituksena oli saada monipuolinen kuva sosiaalityöntekijän asiantuntijuudesta ikääntyneiden palveluissa. Lähestyin aihetta tutkimuskysymyksen kautta: ”Millaista on sosiaalityöntekijän asiantuntijuus ikääntyneiden palveluissa?”. Tuloksena muodostui kolme asiantuntijuuden ulottuvuutta: sosiaalityöntekijän tietoihin ja taitoihin liittyvä asiantuntijuus, vuorovaikutukseen ja kokonaisuuksien koordinoimiseen liittyvä asiantuntijuus sekä eettiseen osaamiseen ja asiakkaan edun ajamiseen liittyvä asiantuntijuus.

Tietoihin ja taitoihin liittyvässä asiantuntijuudessa keskeiseksi nousee palvelujärjestelmäosaaminen niin julkisen, yksityisen kuin kolmannenkin sektorin osalta (esim. Rossi 2013, 91–93; Salonen 2002, 132; Ylinen 2008, 80). Tähän sisältyvät tiedot ja taidot esimerkiksi saatavilla olevista palveluista ja etuuksista, sekä vanhenemisen tuntemisesta ilmiönä. Sosiaalityöntekijän odotetaan hallitsevan ajantasaiset palvelut kattavasti ja usein hänellä onkin myös konsultatiivinen rooli vankan ajantasaisen tietopohjan vuoksi. Nostaisin esiin kulttuurisen osaamisen (esim. Naito-Chan ym. 2008), jonka tarve on tulevana vuosina yhä suuremmassa roolissa. Maahanmuuttajien määrän lisääntyessä myös monikulttuurista vanhusväestöä on enemmän kuin menneinä vuosina. Kulttuurisesti haastavat tilanteet, kuten uskontoon liittyvät eroavaisuudet vaativat yhä enemmän huomiota asiakastyössä. Tämä edellyttää työntekijältä tietoa, taitoa ja hienotunteisuutta, kielitaitoa unohtamatta. Kuten aineistosta kävi ilmi, sosiaalityö vaatii kulttuurista lukutaitoa, joka tarkoittaa esimerkiksi maahanmuuttajiin liittyvän kulttuurisen osaamisen lisäksi taitoa toimia erilaisten sosiaali- ja terveydenhuollon toimijoiden kentällä. Myös sukupuoliset vähemmistöt saattavat ilman sosiaalityötä jäädä huomioimatta sosiaali- ja terveydenhuollossa. Sosiaalityöllä on yhä tärkeämpi rooli vähemmistöjen oikeuksien puolustamisessa ja etujen ajamisessa.

Vuorovaikutusosaaminen ja kommunikointitaidot sekä sanallinen viestintä ovat sosiaalityön asiantuntijuuden peruslähtökohta, jotka nousevat tutkimustulosten perusteella tärkeään rooliin (esim. Ambrozic & Mohar 2015, 58–59; Berret-Abebe ym. 2019, 47). Työskentelyssä on huomioitava ikääntyneen lisäksi hänen läheisensä ja sosiaalinen tukiverkostonsa. Psykososiaalisen tuen tarjoaminen on keskeinen sosiaalityön asiantuntijuuden osa-alue,

joka liittyy monesti yksinäisyyden ja turvattomuuden kokemuksiin, mielenterveysongelmiin tai lähisuhdeongelmiin liittyviin kysymyksiin. Aineiston pohjalta kävi ilmi, että sosiaalityöntekijä toimii tarvittaessa myös asiakkaan etua ajaen ja antaen asiakkaalle äänen, jos hänellä ei sitä esimerkiksi muistisairaudesta johtuen ole. Asiakkaan oma tahto, yksilöllisyyden huomioiminen ja itsemääräämisoikeus ovat työskentelyä ohjaavia periaatteita.

Tutkimustuloksieni perusteella moniammatillisuus ja verkostotyö ovat keskeisiä asiantuntijuuden ulottuvuuksia. Ikääntyneiden palveluissa sosiaali- ja terveystalvveluiden välinen yhteistyö on erityisen tärkeää (ks. Kivelä 2006a, Kivelä 2006b). Sosiaalityöntekijän ero muihin ikääntyneiden parissa työskenteleviin ammattilaisiin ilmenee jo suomalaisessa peruskoulutuksessa, sillä huomattava osa vanhustyön ammattilaisista työskentelee ammatissaan toisen asteen koulutuksen tai ammattikorkeakouluopintojen pohjalta. Tämä ero on merkittävä verrattuna yliopistokoulutuksen saaneeseen sosiaalityöntekijään, joten asiantuntijuuden perusteet kumpuavat jo sosiaalityöntekijän koulutus pohjasta. Jokainen ammattilainen katsoo asiakkaan tilannetta kuitenkin aina ensisijaisesti omasta näkökulmastaan. Sosiaalityöntekijä on monesti se, joka hallitsee kokonaisuuden erityisesti terveydenhuollon kanssa yhteistyössä toimiessa. Tyypillistä on, että lääketieteen edustaja keskittyy oman alansa asioihin, fysioterapeutti ja sairaanhoitaja omiinsa. Sosiaalityöntekijä keskittyy asiakkaaseen kokonaisuutena, perehtyen hänen elämäns historiaansa, asuin ympäristöönsä, lähipiiriinsä sekä toiveisiin ja tavoitteisiin nykyhetkeä ja tulevaisuutta koskien. Sosiaalityöntekijä nähdään myös lainsäädännön asiantuntijana, joka käy aineistosta selkeästi ilmi.

Gerontologinen sosiaalityö eroaa muusta sosiaalityöstä ja ikääntyneiden palveluiden ammattiryhmistä, sillä työskentely ikääntyneen lähipiirin kanssa sekä vankka gerontologisen tiedon ja taidon hallinta vaativat erityistä asiantuntijuutta sosiaalityöntekijältä (ks. Ray & Phillips 2012, 35). Ei riitä, että sosiaalityöntekijä tuntee ainoastaan sosiaalityön kentän, vaan kuten aineiston pohjalta käy ilmi, terveydenhuoltojärjestelmiin liittyvä asiantuntijuus sekä ikääntymiseen ja sairauksiin liittyvä asiantuntijuus on keskeistä gerontologisessa sosiaalityössä. Kuten Salonen (2002, 138–139) totesi, ikääntyneiden sairaanhoitoon liittyvät asiat ja lääkehoito vaativat pitkän koulutuksen ja työkokemuksen. Tällaista koulutusta ja kokemusta ei voida kuitenkaan sosiaalityöntekijältä edellyttää, joten yhteistyö sosiaali- ja terveydenhuollon kesken on ensiarvoisen tärkeää. Karvinen-Niinikoski ym. (2005; ref.

Raunio 2011, 127) puolestaan korostivat ammatillisen peruskoulutuksen, työkokemuksen sekä yleisen elämänkokemuksen merkitystä sosiaalityöntekijälle. Tämän perusteella voi todeta, että esimerkiksi lähihoitajan tai sairaanhoitajan tutkinto gerontologisen sosiaalityöntekijän pohjakoulutuksena antaa erinomaisen pohjan kokonaisvaltaiselle sosiaalityölle. Koulutus yhdistettynä vankkaan kokemukseen vanhustyöstä luo edellytykset laadukkaalle sosiaalityölle ikääntyneiden parissa.

Eettinen asiantuntijuus nousi vahvana esiin tutkielmassa (esim. Kinni 2014, 54; Lymbery 2006, 1130). Sosiaalityöntekijä kohtaa työssään hyvinkin toisistaan eroavia näkemyksiä esimerkiksi ikääntyneen ja hänen läheisensä välillä. Ristiriitoja saattaa syntyä myös saatavilla olevien palveluiden ja asiakkaan tai hänen omaistensa välillä epärealististen odotusten myötä. Myös osallisuuteen ja itsemääräämisoikeuteen liittyvissä eettisesti arveluttavissa tilanteissa sosiaalityöntekijän asiantuntijuus on tärkeässä roolissa. Aineistosta nousi esimerkiksi ikääntyneen kaltoinkohtelu, johon puuttumiseksi sosiaalityön asiantuntijuus on tärkeässä roolissa.

Laki ei tunne lainkaan ikääntyneen henkilön rajoitustoimenpiteitä, kuten esimerkiksi Laki kehitysvammaisten henkilöiden erityishuollosta (519/1977), johon sisältyy kokonainen luku itsemääräämisoikeuden vahvistamisesta ja rajoitustoimenpiteiden käytöstä erityishuollossa. Kyseisessä laissa on tarkoin määritelty rajoitustoimenpiteiden käytön edellytykset, joihin sisältyy muun muassa se, että yksikössä tulee olla riittävä lääketieteen, psykologian ja sosiaalityön asiantuntemus rajoitustoimenpiteiden käytän aloittamiseksi ja seuraamiseksi. (Emt.) Mielestäni myös ikääntyneen väestön osalta lainsäädännön tulisi ottaa kantaa rajoitustoimenpiteiden käyttöön, jotta jokainen rajoitustoimenpiteen tarve arvioitaisiin yksilöllisesti, yksikön ulkopuolisen moniammatillisen tiimin toimesta. Vanhustyössä rajoitustoimenpiteitä saatetaan käyttää asiakkaan suojelemiseksi onnettomuuksilta ja tapaturmilta, mutta tosiasiasa tällä rajoitetaan asiakkaan itsemääräämisoikeutta. Tällaisissa tilanteissa sosiaalityöntekijä voidaankin nähdä Ylisen (2008, 79) mainitsemassa vapaustaistelijan roolissa.

Suomessa vielä toistaiseksi gerontologinen sosiaalityö toteutuu eri kunnissa eri tavoin, eikä kaikissa kunnissa toteudu lainkaan (ks. Eduskunnan apulaisoikeusasiamies 2020), joten myöskään ulkomaisen gerontologisen sosiaalityön kontekstia ei voida pitää yhteneväisenä. Tutkielman aineistossa sosiaalityön asiantuntijuus näyttäytyy kansainvälisissä

tutkimuksissa hyvin samanlaisena kuin suomalaisissa tutkimuksissa, mutta tutkimustulosten arviointi suomalaisessa kontekstissa ei ole suoraan verrannollinen organisaatioiden ja kulttuurien välisestä erilaisuudesta johtuen. Täten tutkimustuloksia ei voida yleistää.

Kirjallisuuskatsauksen luotettavuutta lisää tutkimuksen toteuttamisen kaikista vaiheista tehty tarkka kuvaus (Hirsjärvi ym. 2013, 232). Tässä kirjallisuuskatsauksessa pyrin tarkasti ja vaiheittain kuvaamaan tutkimuksen eteneminen. Pyrin tekemään työn hyvän tieteellisen käytännön mukaisesti. Tutkielmaa tehdessäni mietin väistämättä myös omaa tutkijapositioni. Olen työskennellyt ikääntyneiden palveluissa pitkään, joten kiinnitin huomiota objektiiviseen aineiston työstämiseen, enkä antanut aiempien kokemusten näkyä työssä. Pyrin suomentamaan ulkomaisen aineiston parhaani mukaan, jotta alkuperäisen aineiston sanoma pysyisi muuttumattomana. Kiinnitin huomiota viittauskäytäntöihin, jolloin kunnioitus alkuperäisten tutkijoiden työtä kohden säilyy.

Jatkotutkimusaiheina näkisin gerontologisen sosiaalityön toteutumisen suomalaisessa vanhustyössä. Olisi myös mielenkiintoista tutkia, miten eri paikkakunnilla sosiaalityön työpanos jakautuu ja miten lakisääteiset tehtävät on näissä suunniteltu. Eduskunnan apulaisoikeusasiamiehen (2020) kymmentä paikkakuntaa koskevan selvityksen mukaan toimintakäytännöissä on suuria eroavaisuuksia esimerkiksi muistisairaana omahoitajan nimeämisessä, eivätkä käytännöt ole suurelta osin muutenkaan lain edellyttämällä tasolla. Lisäksi olisi mielenkiintoista tutkia, miten monikulttuurisuus näkyy gerontologisessa sosiaalityössä erityisesti paikkakunnilla, joilla esimerkiksi maahanmuuttajien määrä on suuri. Ikääntyneen väestön määrän lisääntyessä myös gerontologisen sosiaalityön tarve tulee lisääntymään tulevina vuosina väistämättä. Tämä edellyttää myös gerontologisen sosiaalityön ajankohtaista tutkimustyötä.

Tutkimustulosten perusteella sosiaalityön rooli ja laaja-alainen asiantuntijuus ovat tärkeässä asemassa osana iäkkään henkilön palveluita. Gerontologinen sosiaalityö tulee yhä tarpeellisemmaksi ikääntyneen väestön määrän lisääntyessä tulevina vuosikymmeninä (Ylinen & Rissanen 2007, 34).

LÄHTEET

- Aho, Päivi (1999) Haasteet ja asiantuntijuus sosiaalialan työssä. Sosiaalialan ammattien vuosikirja 1999. Sosiaalityöntekijäin Liitto ry. Helsinki: WSOY.
- Baskind, Frank & Briar-Lawson, Katherine (2005) Advancing social work with older adults. Families in society 86(3), 424–430.
- Eduskunnan apulaisoikeusasiamies 2020. Laitos- ja palveluasumisen laadun valvonta vanhustenhuollossa EOAK/4944/2019. Päätös 20.4.2020. <https://www.oikeusasiamies.fi/r/fi/ratkaisut/-/eoar/4944/2019> Viitattu 25.11.2020.
- Engeström, Yrjö (2006) Kaksikäinen asiantuntijaorganisaatio. Kansanterveyslaitoksen julkaisu B02 / 2006. Helsinki: Kansanterveyslaitos. <https://www.julkari.fi/bitstream/handle/10024/78595/2006b2.pdf?sequence=1&isAllowed=y> Viitattu 28.1.2021.
- Eskola, Jari & Suoranta, Juha (1998) Johdatus laadulliseen tutkimukseen. Tampere: Vastapaino.
- Eteläpelto, Anneli (1997) Asiantuntijaksi työelämään. Teoksessa Kirjonen, Juhani & Remes, Pirkko & Eteläpelto, Anneli (toim.) Muuttuva asiantuntijuus. Koulutuksen tutkimuslaitos. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto, 86–102.
- Ferguson, Alishia & Schriver, Joe (2012) The Future of Gerontological Social Work: A Case for Structural Lag. Journal of Gerontological Social Work 55(4), 304–320.
- Freidson, Elliot (2001): Professionalism. The Third Logic. Cambridge : Polity.
- Hakkarainen, Kai & Palonen, Tuire & Paavola, Sami (2002) Kolme näkökulmaa asiantuntijuuden tutkimiseen. Psykologia 36(6), 448–464.
- Hakonen, Sinikka (2000) Sosiaalialan osaamista vahvistettava vanhustyössä. Sosiaaliturva 13/2000, 20–21.
- Hirsjärvi, Sirkka & Remes, Pirkko & Sajavaara, Paula (2013) Tutki ja kirjoita. Helsinki: Tammi.
- Hotulainen, Risto (2010) Asiantuntijuuden ja huippusuoritusten kehittymisestä. Opetushallitus. https://www.oph.fi/sites/default/files/documents/181774_sivu_6a_asiantuntijuuden_ja_huippusuoritusten_kehittamisesta_1.pdf Viitattu 28.1.2021.
- Isoherranen, Kaarina (2005) Moniammatillinen yhteistyö. Helsinki: WSOY.
- Johansson, Kirsi & Axelin, Anna & Stolt, Minna & Ääri, Riitta-Liisa (toim.) (2007) Systemaattinen kirjallisuuskatsaus ja sen tekeminen. Hoitotieteenlaitoksen julkaisu. Tutkimuksia ja raportteja A:51/2007. Turku: Turun yliopisto.

- Jyrkämä, Jyrki (2007) Toimijuus ja toimijatilanteet – aineksia ikääntyneen arjen tukemiseen. Teoksessa Seppänen, Marjaana & Karisto, Antti & Kröger, Teppo (toim.) Vanhuus ja sosiaalityö. Sosiaalityö avuttomuuden ja toimijuuden välissä. Jyväskylä: PS-kustannus. 195–217.
- Kallio, Tomi J. (2006) Laadullinen review -tutkimus metodina ja yhteiskuntatieteellisenä lähestymistapana. Hallinnon tutkimus 25(2), 18–28.
- Karvinen-Niinikoski, Synnove & Salonen, Jari & Meltti, Tero & Yliruka, Laura & Tapola-Haapala, Maria & Björkenheim, Johanna (2005) Konstikas sosiaalityö 2003. Suomalaisen sosiaalityön todellisuus ja tulevaisuuden näkymät. Sosiaali- ja terveystieteiden tutkimuskeskuksen selvityksiä 2005:28. Helsinki.
- Kekoni, Taru & Mönkkönen, Kaarina & Hujala, Anneli & Laulainen, Sanna & Hirvonen, Jukka (2019) Moniammatillisuus käsitteinä ja käytänteinä. Teoksessa Mönkkönen, Kaarina & Kekoni, Taru & Pehkonen, Aini (toim.) Moniammatillinen yhteistyö. Vaikuttava vuorovaikutus sosiaali- ja terveysalalla. Helsinki: Gaudeamus, 15–46.
- Kinni, Riitta-Liisa (2014) Gerontologinen sosiaalityö ja ihmisten työstäminen. Kategorisointia sairaalan moniammatillisessa työssä. Dissertations in Social Sciences and Business Studies No 92. Itä-Suomen yliopisto. Tampere: Juvenes Print. https://epublications.uef.fi/pub/urn_isbn_978-952-61-1646-4/urn_isbn_978-952-61-1646-4.pdf Viitattu 28.1.2021.
- Kirjonen, Juhani (1997) Asiantuntijaksi työelämään. Teoksessa Kirjonen, Juhani & Remes, Pirkko & Eteläpelto, Anneli (toim.) Muuttuva asiantuntijuus. Koulutuksen tutkimuslaitos. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto, 11–47.
- Kivelä, Sirkka-Liisa (2006a) Geriatrisen hoidon ja vanhustyön kehittäminen. Selvityshenkilön raportti. Sosiaali- ja terveystieteiden tutkimuskeskuksen selvityksiä 2006:30.. <https://julkaisut.valtioneuvosto.fi/bitstream/handle/10024/70723/Selv200630.pdf?sequence=1> Viitattu 4.2.2021
- Kivelä, Sirkka-Liisa (2006b) Geriatrisen hoidon ja vanhustyön kehittäminen. Poimintoja selvityshenkilön raportista. Gerontologia 2/2006, 75–78.
- Kornblatt, Susan & Cheng, Sabrina & Chan, Susana (2003) Best Practice: The On Lok Model of Geriatric Interdisciplinary Team Care. Journal of gerontological social work 40(1–2), 15–22.
- Koskinen, Simo (1994) Gerontologinen sosiaalityö vanhuspolitiikan mikrorakenteena. Lapin Yliopisto. Yhteiskuntatieteiden tiedekunta. Rovaniemi: Lapin yliopisto.
- Koskinen Simo & Seppänen, Marjaana (2003) Gerontologinen sosiaalityö. Teoksessa Heikkinen, Eino & Jyrkämä, Jyrki & Rantanen, Taina (toim.) Gerontologia. Helsinki: Duodecim, 444–452.
- Kuntaliitto (2020) Kuntakuvaajat: Väestörakenne. <https://www.kuntaliitto.fi/tilastot-ja-julkaisut/kuntakuvaajat/vaesto> Viitattu 25.11.2020.

- Kuula, Arja (2011) Tutkimusetiikka. Aineistojen hankinta, käyttö ja säilytys. Tampere: Vastapaino.
- Lainsäädäntö (<http://www.finlex.fi/fi/laki/>):
- Laki ikääntyneen väestön toimintakyvyn tukemisesta sekä iäkkäiden sosiaali- ja terveystalvveluista (980/2012).
- Laki kehitysvammaisten erityishuollosta (519/1977).
- Liikanen, Hanna-Liisa (2007) Gerontologisen sosiaalityön menetelmiä. Teoksessa Seppänen, Marjaana & Karisto, Antti & Kröger, Teppo (toim.) Vanhuus ja sosiaalityö. Sosiaalityö avuttomuuden ja toimijuuden välissä. Jyväskylä: PS-kustannus, 69–91.
- Liikanen, Hanna-Liisa & Kaisla, Susanna & Viljaranta, Liisa (2007) Gerontologisen sosiaalityön pioneirit kentällä. Socca ja Heikki Waris -instituutin julkaisusarja nro 12. Helsinki: Yliopistopaino.
- Lymbery, Mark (2005) Social work with older people. Context, policy and practice. Lontoo: SAGE Publications.
- Minichiello, Victor & Irene Coulson (2015) Contemporary Issues in Gerontology : Promoting Positive Ageing . London: Routledge.
- Pilkama, Airi (2005) Vanhussosiaalityön kehittäminen on vasta aluillaan. Sosiaaliturva 3/2005, 22–23.
- Raunio, Kyösti (2011) Olennainen sosiaalityössä. Helsinki: Gaudeamus.
- Ray, Mo & Judith, Phillips (2012) Social Work with Older People. Basingstoke: Palgrave Macmillan.
- Saaren-Seppälä, Tarja (2006) Kollektiivinen tietovaranto potilastyössä. Teoksessa Parviainen, Jaana (toim) Kollektiivinen asiantuntijuus. Tampere: Juvenes Print, 309–340.
- Seppänen, Marjaana (2006) Gerontologinen sosiaalityö. Katsaus lähtökohtiin, nykytilaan ja tulevaisuuteen. Helsinki: Yliopistopaino.
- Seppänen, Marjaana (2017) Gerontologinen sosiaalityö. Teoksessa Kananoja, Aulikki & Lähteinen, Martti & Marjamäki, Pirjo (toim.) Sosiaalityön käsikirja. Helsinki: Tietosanoma Oy, 260–270.
- Silverstone, Barbara (2005) Social work with the older people of tomorrow: restoring the person-in-situation. Families in society 86(3), 309–319.
- Sipilä, Anita (2011) Sosiaalityön asiantuntijuuden ulottuvuudet – Tiedot, taidot ja etiikka työntekijöiden näkökulmasta kunnallisessa sosiaalityössä. Dissertations in Social Sciences and Business Studies No 28. Kuopio: Itä-Suomen yliopisto.

- Sosiaali- ja terveysministeriö (2020) Laatusuositus hyvän ikääntymisen turvaamiseksi ja palvelujen parantamiseksi 2020–2023: Tavoitteena ikäystävällinen Suomi. Sosiaali- ja terveysministeriön julkaisuja 2020:29. https://julkaisut.valtioneuvosto.fi/bitstream/handle/10024/162455/STM_2020_29_J.pdf?sequence=1&isAllowed=y Viitattu 23.11.2020.
- Soukiala, Tiina (2015) Sosiaalisen asiantuntijuus gerontologisessa sosiaalityössä. Gerontologia 3/2015, 173–180.
- Terveyden ja hyvinvoinnin laitos & Sosiaali- ja terveysministeriö (2013) Vanhuspalvelulaki – pykälästä toiminnaksi. Laki ikääntyneen väestön toimintakyvyn tukemisesta ja iäkkäiden sosiaali- ja terveyspalveluista 980/2012. Ohjaus 14/2013. Tampere: Juvenes Print. https://www.julkari.fi/bitstream/handle/10024/110437/URN_ISBN_978-952-245-966-4.pdf?sequence=1 Viitattu 4.2.2021.
- THL (2020a) 65 vuotta täyttäneet, % väestöstä. Tilasto- ja indikaattoripankki Sotkanet.fi. Terveyden ja hyvinvoinnin laitos. <https://sotkanet.fi/sotkanet/fi/taulukko?indicator=s073tNZNNbT2KrbWdXK0Di4BAA=®ion=s07MBAA=&year=sy6rsjbs0zUEAA=&gender=t> Viitattu 25.11.2020.
- THL (2020b) 65 vuotta täyttäneet, % väestöstä, väestöennuste 2040. Tilasto- ja indikaattoripankki Sotkanet.fi. Terveyden ja hyvinvoinnin laitos. <https://sotkanet.fi/sotkanet/fi/taulukko/?indicator=s04KBQA=®ion=s07MBAA=&year=sy6rBAA=&gender=t&abs=f&color=f&buildVersion=3.0-SNAPSHOT&buildTimestamp=202102100930> Viitattu 25.11.2020.
- THL (2020c) 65 vuotta täyttäneet, % väestöstä, väestöennuste 2070. Tilasto- ja indikaattoripankki Sotkanet.fi. Terveyden ja hyvinvoinnin laitos. <https://sotkanet.fi/sotkanet/fi/taulukko/?indicator=s7ZIAwA=®ion=s07MBAA=&year=sy6rBAA=&gender=t&abs=f&color=f&buildVersion=3.0-SNAPSHOT&buildTimestamp=202102100930> Viitattu 25.11.2020.
- THL (2020d) Vanhuspalvelujen tila 2018. Terveyden ja hyvinvoinnin laitos. <https://www.slideshare.net/THLfi/vanhuspalvelujen-tila-2018> Viitattu 25.11.2020.
- Tuomi Jouni & Sarajärvi Anneli (2018) Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi. Helsinki: Tammi.
- Ylinen, Satu & Rissanen, Sari (2007) Tiedonmuodostus gerontologisessa sosiaalityössä. Teoksessa Seppänen, Marjaana & Karisto, Antti & Kröger, Teppo (toim.) Vanhuus ja sosiaalityö. Sosiaalityö avuttomuuden ja toimijuuden välissä. Jyväskylä: PS-kustannus, 33–52.

Liite 1. Kirjallisuuskatsauksen aineisto

Ambrozic, Maja & Mohar, Spela (2015) Methods of social work and their use in working with people with dementia. *Socialno Delo* 54(1), 53–62.

Slovenialainen kirjallisuuteen perustuva tieteellinen artikkeli. Artikkelin kuvaava gerontologisen sosiaalityön menetelmiä, työskentelytapoja sekä sosiaalityöntekijöiden työpanosta suhteessa muihin ammattikuntiin.

Berret-Abebe, Julie & Donelan, Karen & Berkman, Barbara & Auerbach, David & Maramaldi, Peter (2019) Physician and nurse practitioner perceptions of social worker and community health worker roles in primary care practices caring for frail elders: insights for social work. *Social Work in Health Care* 59(1), 46–60.

Yhdysvaltaisen laadullisen tutkimuksen lähdeaineistona käytettiin "Survey of Primary Care and Geriatric Clinicians" 2018, kansallisen poikkileikkaustutkimuksen perusteella saatuja aineistoja. Vastaajina oli lääkäreitä sairaanhoitajia, lääkäreiden avustajia, sosiaalityöntekijöitä. Aineisto kerättiin kyselylomakkeella. Vastauksia saatiin yhteensä 363. Tutkimustuloksina havaittiin, että sosiaalityön ammatillinen osaaminen korostuu väestön ikääntyessä. Sosiaalityöntekijöiden osaamista ja yhteistyötä terveydenhuollon kanssa on kehitettävä. Terveys- ja sosiaalityön rooli korostuu, koska ikääntyneiden lääketieteellisen hoidon lisäksi sosiaalisten haasteiden ratkaiseminen on tärkeässä roolissa.

Kinni Riitta-Liisa (2014) Gerontologinen sosiaalityö ja ihmisten työstäminen. Kategorisointia sairaalan moniammatillisessa työssä. *Dissertations in Social Sciences and Business Studies No 92*. Kuopio: Itä-Suomen yliopisto.

Suomalainen tapaustutkimus, jossa tarkastellaan yhtä iäkästä kuntoutujaa ja moniammatillista työryhmää, joka työskentelee asiakkaan kanssa. Väitöskirjan aineisto kerättiin haastattelemalla ja analysoitiin jäsenkategorioinnin analyysillä. Aineiston perusteella rakentuu teoreettinen jäsenyys ihmisten työstämisestä moniammatillisessa työssä.

Lymbery, Mark (2006) United We Stand? Partnership Working in Health and Social Care and the Role of Social Work in Services for Older People. *The British journal of social work* 36(7), 1119–1134.

Iso-Britannialainen tieteellinen artikkeli kumppanuudesta ja monialaisesta yhteistyöstä ikääntyneiden palveluissa kirjallisuuteen perustuen. Yhteenvedon todettiin, että ikääntyneiden parissa tehtävä sosiaalityötä uhkaavat useat kysymykset: muiden terveydenhuollon ja sosiaalihuollon ammattien valta, samantyyppisten ammattien paine ja asema hoitotyössä sekä johtajien kyky määrittellä sosiaalityöntekijän työ niin suppeasti, ettei sosiaalityöntekijän pätevyyttä enää edellytetä moniammatillisessa yhteistyössä. Artikkelin erittelee konkreettisesti sosiaalityötä muista ammattiteistä ja korostaa sen tärkeää roolia ikääntyneiden palveluissa.

Naito-Chan, Edna & Damron-Rodriguez, Joann & Simmons, W. June (2008) Identifying Competencies for Geriatric Social Work Practice. *Journal of Gerontological Social Work* 43(4), 59–78.

Yhdysvaltalaisessa tutkimuksessa tarkasteltiin geriatrisen sosiaalityön asiantuntijuutta ja osaamista Kaliforniassa neljässä kohderyhmässä: ikääntyneiden, työnantajien, sosiaalityön jatko-opiskelijoiden sekä hoitajien näkökulmasta (N=33). Kyseessä on laadullinen tutkimus,

jonka aineisto kerättiin kyselylomakkeen avulla sekä haastattelemalla tutkimukseen osallistuneita henkilöitä. Haastattelut myös nauhoitettiin. Saatu aineisto analysoitiin sisällönanalyysin avulla. Johtopäätöksinä havaittiin, että ikääntyneiden ja hoitajien näkemykset olivat hyvin samankaltaisia: tärkeimpinä osa-alueina pidettiin kykyä hankkia asiakkaalle tarvittavia palveluita ja etuuksia. Myös emotionaalinen tuki nousi tärkeäksi. Edunvalvontaan liittyvä osaaminen oli myös tärkeässä roolissa. Hoitajat näkivät sosiaalityöntekijän roolin tärkeimpänä emotionaalisen tuen sekä taloudellisia asioita koskevan osaamisen. Työnantajat sekä jatko-opiskelija kokivat tärkeimmiksi asiantuntijuuden osa-alueiksi geriatrisen palvelutarpeen arvioinnin, kulttuurisen osaamisen ja erityistarpeiden tunnistamisen. Lisäksi mm. moniammatillinen yhteistyö nähtiin tärkeänä osa-alueena.

Rossi Eeva (2013) Arviointia, tukea ja huolenpitoa. Tutkimus gerontologisen kuntoutuksen sosiaalityöstä. Lapin yliopisto. Lisensiaatin tutkielma.

Suomalainen laadullinen tutkimus, jonka aineisto koostui seitsemän sosiaalityöntekijän teemahaastatteluista. Työn lähtökohtana dialoginen haastattelu. Aineistosta analysoitiin kehysanalyyttistä lukutapaa käyttäen sosiaalityöntekijöiden kuvauksia asiakastyöstä. Tarkastelun kohteena oli sosiaalityön toimintakäytännöt, rooli ja paikka suhteessa asiakkaisiin ja moniammatilliseen työryhmään. Lisäksi tarkasteltiin sosiaalityön osaamista.

Salonen, Kari (2002) Vanhussosiaalityö ammattina. Tutkimus vanhussosiaalityöntekijöiden ammattitaidosta, työkokonaisuuksista, tiedoista, taidoista, ammatillisista kvalifikaatioista, kompetenssista sekä toiminnallisesta ympäristöstä. Turun ammattikorkeakoulun tutkimuksia 2. Turku: Turun ammattikorkeakoulu.

Suomalainen laadullinen tutkimus tarkastelee suomalaista vanhussosiaalityötä kokonaisuutena. Lisensiaatin työn tutkimusaineisto koottiin haastattelemalla sosiaalityöntekijöitä. (N=13). Tutkimuksen perusteella vanhussosiaalityö voidaan jakaa seitsemään työkokonaisuuteen, yhdeksään tietoon ja yhdeksään taitoon.

Silverstone, Barbara (2005) Social work with the older people of tomorrow: restoring the person-in-situation. Families in society 86(3), 309–319.

Yhdysvaltalainen yleiskatsaus gerontologiseen sosiaalityöhön Pohjois-Amerikassa kirjallisuuteen perustuen. Artikkelin kuvaus ikääntyneiden parissa tehtävän sosiaalityön historiaa, nykytilan kuvausta ja tulevaisuuden näkymiä. Artikkelin sisältää sosiaalityöntekijän asiantuntijuuden ja ikääntymisestä johtuvan erityisosaamisen tarpeen pohdintaa.

Strung, David (2004) An Exploratory Study of Social Work with Older Persons in Cuba. Journal of Gerontological Social Work 43(2-3), 25–40.

Yhdysvaltalainen laadullinen tutkimus, jonka aineisto on koottu haastattelemalla päättäjiä, sosiaalityön ammattilaisia ja Havannalaisia asukkaita vuonna 2003. Tutkimuksessa tarkasteltiin sosiaalityön roolia Kuubalaisessa vanhustenhuollossa. Tuloksina havaittiin, että Kuubassa ikääntyneiden parissa tehtävä sosiaalityö on yhteisöllistä ja moniammatilliseen yhteistyöhön perustuvaa. Gerontologinen sosiaalityöntekijä on tärkeässä roolissa yhteisökeskeisessä hoitotyössä, jossa terveydenhuollon ja sosiaalihuollon palvelut on integroitu vastaamaan ikääntyneiden tarvetta.

Ylinen, Satu (2008) Gerontologinen sosiaalityö. Tiedonmuodostus ja asiantuntijuus. Kuopion yliopiston julkaisuja. E, Yhteiskuntatieteet, 155.

Suomalainen laadullinen väitöstutkimus. Tutkimusaineisto koostui ajanjaksolla 1992–2004 aikana ilmestyneet kolme aikakauslehteä sekä yksi kansainvälinen gerontologisen sosiaalityön lehti (N=710). Lisäksi tarkasteltiin Gerontologia ja Janus -lehtiä (N=257) ja haastateltiin ikääntyneiden asiakkaiden kanssa työskenteleviä sosiaalityöntekijöitä (N=46). Tutkimustuloksiksi muodostui johtopäätökset, joiden mukaan gerontologista sosiaalityötä koskevaa tiedonmuodostusta on vahvistettava ja koulutuksessa tulee ottaa huomioon sosiaalityön asiantuntijuus. Lisäksi eettinen asiantuntijuus tulee nähdä oleellisena osana gerontologista asiantuntijuutta.